

สำนวนไทย

ความหมายของสำนวน

สำนวน คือ คำพูดเป็นชั้นเชิง ไม่ตรงไม่ตรงมา แต่ใช้มีความหมายในคำพูดนั้นๆ

สำนวน หมายถึง สำนวน หรือถ้อยคำที่เรียบเรียงขึ้นเป็น โวหาร บางทีก็ใช้ว่า สำนวน โวหาร คำพูดของมนุษย์เราไม่ว่าจะชาติใดหรือภาษาใด แยกออกได้กว้างๆ เป็น ๒ อย่าง อย่างหนึ่งพูดตรงไปตรงมาตามภาษาธรรมดา พอพูดออกมาแล้วก็เข้าใจกันได้ทันที อีกอย่างหนึ่งพูดเป็นชั้นเชิงไม่ตรงไปตรงมา แต่ใช้มีความหมายในคำพูดนั้นๆ ผู้ฟังอาจเข้าใจความหมายทันที หรืออาจจะไม่เข้าใจความหมายโดยทันที ต้องคิดจึงจะเข้าใจ หรือบางทีคิดแล้วเข้าใจอย่างอื่นก็ได้ หรือไม่เข้าใจเลยก็ได้ คำพูดเป็นชั้นเชิงนี้ เราเรียกกันว่า สำนวน คือ คำพูดเป็นสำนวน ชาวบ้านจะเรียกว่า พูดสำบัดสำนวน

สำนวน คือ ¹“โวหาร ถ้อยคำที่เป็นข้อความพิเศษ คือ มีชั้นเชิงของความหมายให้ขบคิด”

สำนวน หมายถึง ถ้อยคำที่มีได้มีความหมายตรงไปตรงมาตามตัวอักษร หรือแปลตามรากศัพท์ แต่เป็นถ้อยคำที่มีความหมาย เป็นอย่างอื่น คือ เป็นชั้นเชิงชวนให้คิด ซึ่งอาจเป็นไปได้ในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม และอื่นๆ ซึ่งล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงความเป็นไทยอย่างเด่นชัด

สำนวน หมายถึง ถ้อยคำในภาษาไทยที่ใช้ในการพูดจาสื่อสารกัน โดยมีความหมายเป็นนัย ไม่แปลความหมายของคำตรงตัว มักจะแปลความหมายในเชิงอุปมาเปรียบเทียบ

สำนวน คือ หมู่คำที่ไพเราะคมคาย เป็นคำพูดสั้น ๆ แต่มีความหมายกว้างขวางลึกซึ้งชวนให้คิด เป็นถ้อยคำที่เรียบเรียง, โวหาร, บางทีใช้คำว่าสำนวนโวหาร, เป็นถ้อยคำที่ไม่ถูกไวยากรณ์ แต่ใช้เป็นภาษาที่ถูกต้อง การแสดงถ้อยคำออกมาจะเป็นข้อความพิเศษเฉพาะของแต่ละภาษา แต่ทุกถ้อยคำก็ไพเราะ

¹ ประภาศรี สีหอำไพ, วัฒนธรรมทางภาษา พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 385.

สาเหตุที่เกิดสำนวน

1. ต้องการคำเพื่อสื่อความรู้สึกให้เข้าใจ เมื่อเกิดความต้องการคำให้เพียงพอกับความรู้สึกรู้สึก จึงต้องคิดคำใหม่อาจอิงคำเดิม แต่เปลี่ยนความหมายไปบ้าง หรือคล้าย ความหมายเดิม
2. หลีกเลี่ยงการใช้คำบางคำ ซึ่งถ้าใช้แล้วอาจหยาบคาย หรือก่อให้เกิดความไม่สบายใจ ตัวอย่าง คำว่า ตาย อาจมีหลายสำนวน เช่น ชี้ ม่องเท่ง เสรีจ เสียชีวิต ถึงแก่กรรม ไปค้ำถ่าน ไปนรก หรือ ถ้ายบัสสวระ อาจใช้ เบบ ไปยิงกระต่าย ไปเก็บดอกไม้
3. เพื่อให้สุภาพ หรือเหมาะสมกับฐานะของบุคคล เช่น ตัดผม ทรงเครื่อง หรือทรงพระเครื่องใหญ่
4. ต้องการให้คำพูดมีรสชาติ หรือ เกิดภาพ ตัวอย่างเช่น กุ้งแห้งเดินมาแล้ว (อาจหมายถึงคนผอมแห้ง)

ความสำคัญของการใช้สำนวน

ปัจจุบันสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไป การใช้สำนวนก็ลดน้อยลง จึงทำให้สำนวนบางสำนวนสูญหายไป ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่เราควรจะช่วยกันอนุรักษ์สำนวนไทยให้อยู่คู่กับสังคมไทยต่อไป

ประโยชน์ที่ได้รับจากสำนวนไทย

สำนวนไทยทุกสำนวน จะมีความหมายอยู่ทุกสำนวนทั้งที่บอกความหมายโดยตรง และสำนวนที่มีความหมายแอบแฝงอยู่ สำนวนมีประโยชน์ดังนี้

1. นำหลักคำสอนมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน
2. ทำให้ทราบความหมายของแต่ละสำนวน
3. ทำให้เยาวชนประพฤติปฏิบัติตนดีขึ้น
4. ช่วยกีดเกณีสัยของเยาวชนให้อยู่ในกรอบและมีระเบียบมากขึ้น

ความเป็นมาของสำนวนไทย

สำนวนไทยนั้นมีมาตั้งแต่ก่อนสมัยพ่อขุนรามคำแหง เนื่องจากในศิลาจารึกของพ่อขุนรามนั้น มีสำนวนไทยปรากฏเป็นหลักฐานอยู่เช่น เหย้าเรือนพ่อเชื้อเลือดดำ หมายถึง ทรัพย์สมบัติ เป็นต้น การที่มีในภาษาเขียนครั้งแรกมีสำนวนไทยปรากฏอยู่นั้น แสดงให้เห็นว่าสำนวนไทยมีมาก่อนภาษาเขียนและมีการใช้ในภาษาพูดอยู่ก่อนแล้ว

หนังสือสุภาสิตพระร่วงก็มีเนื้อหาเป็นสำนวนไทยที่ยังใช้อยู่ในปัจจุบันมากมาย เช่น เมื่อน้อยให้เรียนวิชา ให้หาสินเมื่อใหญ่

หนังสือกฎมณเฑียรบาลของเก่า ก็มีสำนวนไทยปรากฏอยู่ นอกจากนี้ในวรรณคดีไทยต่างๆ ตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมาก็มีสำนวนไทยปรากฏอยู่มากมาย เช่น ขุนช้างขุนแผน ลิลิตยวนพ่าย ลิลิตพระลอ และราชาธิราช เป็นต้น

สำนวนเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งของภาษาไทย เพราะเป็นคำพูดที่กลั่นกรองขึ้น เพื่อความสละสลวยของภาษาเป็นถ้อยคำที่คมคายกว่าคำพูดธรรมดา เป็นคำพูดที่รวมใจความยาวๆ ให้สั้นลงได้ ก็จะทำให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจง่าย ๆ

ลักษณะของสำนวนไทย

ลักษณะของสำนวนไทยนั้น มีทั้งประเภทเสียงสัมผัสคล้องจองกัน และ แบบไม่มีเสียงสัมผัส

1. ประเภทมีเสียงสัมผัส

- * ๔ คำสัมผัส
- * ๖- ๗ คำสัมผัส
- * ๘- ๙ คำสัมผัส

2. ประเภทไม่มีเสียงสัมผัส

- * ๒ คำเรียงกัน
- * ๓ คำเรียงกัน
- * ๔ คำเรียงกัน
- * ๕ คำเรียงกัน
- * ๖- ๗ คำเรียงกัน

ตัวอย่างสำนวนคล้องจองสั้น ๆ

- * กรวดน้ำ คว่ากะลา
- * กรวดน้ำ คว่าขัน
- * กระจ่าย ขาเดียว
- * กระจ่าย หมายถึงจันทร์
- * กวัดไกว ไสส่ง
- * ก่อกรรม ทำเข็ญ
- * ก่อร่าง สร้างตัว
- * ของหาย ตะพายบาป
- * ข้าเก่า เต่าเลี้ยง
- * ข้านอกเจ้า ข้าวนอกหม้อ
- * ชุดด้วยปาก ถากด้วยตา
- * ชุดดิน กินหญ้าไปวัน ๆ
- * คดในข้อ งอในกระดูก
- * คลุกคลี ตีโมง
- * ฆ่าไม่ตาย ฆาตไม่ฆาต
- * เงื่อง่า ราคาแพง
- * จับดำ ถล่ำแดง
- * เจ้าไม่มีศาล สมภารไม่มีวัด
- * ชักน้ำเข้าลึก ชักศึกเข้าบ้าน
- * ชักใบ ให้เรือเสีย
- * ตกล่อง ปล่องขึ้น
- * ต้นร้ายปลาดี ต้นวายปลายดก
- * ตบหัวกลางศาลา ขอขมาที่บ้าน
- * ตาบอด สอดตาเห็น
- * ตายฝั่ง ยั่งเลี้ยง
- * ตื่นแต่ตึก สึกแต่หนุ่ม
- * นอนตื่น กินราก
- * นอนหลับไม่รู้ นอนคู่ไม่เห็น
- * น้ำสั่งฟ้า ปลาสั่งฝน,สั่งหนอง
- * บนข้าวผี ตีข้าวพระ
- * บ้านนอก คอกนา
- * บุญทำ กรรมแต่ง
- * บุญพา วาสนาส่ง
- * บุญหนัก ศักดิ์ใหญ่
- * เบี้ยบ้าย ปลายทาง
- * ปล้ำผีลูก ปลุกผีหนัง
- * เปิดขัน ประชันไก่
- * ผีฆ่า ต้าพลอย
- * ผู้หญิง รังเรอ
- * เผลอเรือ กระทบกันรั้ว
- * พระศุกร์เข้า พระเสาร์แทรก
- * พอก้าวขา ก็ลาโรง
- * มั่งมีในใจ เล่นใบบนบก
- * มากชี้ควาย หลายชี้ช้าง
- * เรือล่มเมื่อจอด ตาบอดเมื่อแก่
- * ลูกสมภาร หลานเจ้าวัด
- * เสือจนท่า ข้าจนทาง
- * เสือหลายห้าง ช้างหลายโรง
- * หัวหาย ตะพายขาด
- * พุดคล้อง เหมือนล่องน้ำ
- * ชักตะพาน แหงนถ่อ
- * ชักแม่น้ำ ทั้งห้า
- * ท้องยุง พุงกระสอบ

คุณค่าของสำนวน

1. เป็นเครื่องอบรมสั่งสอนและชี้แนะให้เป็นคนดี

- ในด้านความรัก : คนเดียวหัวหาย สองคนเพื่อนตาย, น้ำพึ่งเรือพี่งป่า
- ในด้านการศึกษาอบรม : ฝนทิ้งให้เป็นเข็ม, ลิบรู้ไม่เท่าชำนาญ
- ในการพูดจา : พูดดีเป็นศรีแก่ตัว พูดชั่วอัปราชัย, พูดไปสองไพเบี้ย นิ่งเสียตำลึงทอง

2. สำนวนไทยช่วยสะท้อนให้เห็นความคิด ความเชื่อในสังคมไทย

- ความเคารพนอบน้อมผู้ใหญ่ เช่น เดินตามผู้ใหญ่หมาไม่กัด
- ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องกรรม เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว
- ความเชื่อเกี่ยวกับการปกครอง เช่น บ้านเมืองมีชื่อมีแป
- ความเชื่อเกี่ยวกับเกียรติยศชื่อเสียง เช่นชาติเสือต้องไวลาย ชาติชายต้องไวชื่อ

3. สะท้อนให้เห็นถึงภาวะความเป็นอยู่

- เกี่ยวกับเศรษฐกิจและการครองชีพ เช่น เสียหน่อยเสียยาก เสียมากเสียง่าย
- เกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น น้ำขึ้นให้รีบตัก

4. ชี้ให้เห็นว่าคนไทยรักธรรมชาติ

ธรรมชาติกับการดำรงชีวิตของคนไทยเกี่ยวพันกันอย่างแยกไม่ออก จึงได้นำเอาลักษณะธรรมชาติของสัตว์ ต้นไม้ ฯลฯ มาตั้งเป็นสุภาษิต คำพังเพย และสำนวนต่างๆ

5. ใช้ภาษาได้ถูกต้อง

การศึกษาสำนวนต่างๆ ช่วยทำให้เราใช้ภาษาได้ถูกต้องและสละสลวย ไม่ต้องใช้คำพูดที่เยิ่นเย้อยืดยาว แต่สามารถเรียกร้องความสนใจจากผู้อ่านได้มาก นอกจากนั้นการศึกษาสุภาษิต คำพังเพย และสำนวนของภาคต่างๆ ทำให้เราได้เรียนรู้ภาษาถิ่นไปด้วยในตัว

6. ช่วยสืบทอดวัฒนธรรม

การเรียนรู้เรื่องสุภาษิต คำพังเพย และสำนวนต่างๆ เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมของชาติเอาไว้มิให้สูญหาย และเกิดความภูมิใจที่บรรพชน

มูลเหตุที่ทำให้เกิดสำนวนไทย

1. เกิดจากธรรมชาติ
2. เกิดจากการกระทำ
3. เกิดจากอุบัติเหตุ
4. เกิดจากแบบแผนประเพณี
5. เกิดจากความประพฤติ
6. เกิดจากการละเล่น

สำนวนไทยที่เกิดจากธรรมชาติ

1. กาฝาก

ความหมาย กินอยู่กับผู้อื่นโดยไม่ได้ทำประโยชน์อะไรให้

ความเป็นมา กาฝากเป็นต้นไม้เล็กๆ เกิดเกาะอยู่กับต้นไม้ใหญ่ และอาศัยอาหาร ในต้นไม้ใหญ่เลี้ยงตัวเอง

ตัวอย่าง ต้นไม้ที่มีกาฝากอยู่ ก็ต้องลดอาหารที่ได้สำหรับเลี้ยงตนไปเลี้ยงกาฝาก ประเทศก็เหมือนกัน มีภาวะการหาประโยชน์ได้มาก ก็ต้องเสียกำลังและทรัพยากรไปในทางนั้นมาก

มาจาก คนที่แอบแฝงเกาะกินผู้อื่นอยู่โดนไม่ได้ทำประโยชน์อะไรให้เขา จึงเรียกว่ากาฝาก เช่น ถึงเป็นอนุชาก็กาฝาก ไม่เหมือนฝากสิ่งที่ว่าอย่าเหยียบย่ำ

2. กินน้ำไม่เผื่อเลี้ยง

ความหมาย มีอะไรทำอะไรใช้หมดในทันที

ความเป็นมา ²“มาจากการตัดคัตน้ำ ตามธรรมดา หน้าเลี้ยง น้ำในคลองในบ่อบ่อดน้อยลงหรือแห้งขอด ฝนก็ไม่ตกให้รองไว้กินได้ เมื่อมีน้ำอยู่เช่นมีในตุ่มในโอ่งก็ไม่ถนอมไว้ใช้ไว้กิน เอามาใช้เสียหมดก่อนจะถึงหน้าแล้ง ไม่เผื่อหน้าแล้งที่หน้าน้ำใช้ยาก ก็จะต้องได้รับความลำบาก อะไรที่ใช้เสียหมดสิ้นไม่เผื่อกาลข้างหน้าจึงพูดกันเป็นสำนวนว่า กินน้ำไม่เผื่อเลี้ยง”

² ชุนวิจิตรมาตรา(สง่า กาญจนาคพันธุ์) **สำนวนไทย** พิมพ์ครั้งที่3,(กรุงเทพมหานคร:บริษัท ส.เอเชียเพรส ,2541),หน้า 40.

3. ไก่กินข้าวเปลือก

ความหมาย กินสินบน

สำนวนนี้พูดเต็มว่า ไก่ยังกินข้าวเปลือกอยู่ตราบใจ คนก็ยังไม่กินสินบนอยู่ตราบสิ้น

4. ไก่ขัน

ความหมาย เวลารุ่งสาง

ความเป็นมา ธรรมชาติไก่พอเริ่มสว่างก็ขัน เสียงไก่ขัน จึงเป็นสัญญาณว่าเริ่มสว่างแสงเงินแสงทองกำลังจะขึ้น

5. ไก่โห่

ความหมาย เวลารุ่งสาง

ความเป็นมา ธรรมชาติไก่พอเริ่มสว่างก็ขัน เสียงไก่ขัน จึงเป็นสัญญาณว่าเริ่มสว่างแสงเงินแสงทองกำลังจะขึ้น

ตัวอย่าง ³“ตื่นแต่ไก่โห่มีในหนังสือสักจิตยา แก้วแกลบ เขียนว่า จนประมาณโมงเช้า ข้าพเจ้ายังรู้สึกว่าเป็นวันแข่งม้า เป็นแต่รู้สึกว่าจะไม่ใช้วันอาทิตย์ เพราะถ้าไม่เช่นนั้น ก็ที่ไหน ข้าพเจ้าตื่นขึ้นแต่หัวไก่โห่เช่นนั้นไม่”

6. ขาวเป็นสำลีเม็ดใน

ความหมาย คนที่มีผิวสีดำ

ความเป็นมา สำลีขาว แต่เม็ดในดำ ขาวเป็นสำลีเม็ดใน เป็นสำนวนที่ล้อคนผิวดำ คือ คนที่มีผิวขาวนั้นเปรียบได้กับสำลี ส่วนคนที่ผิวดำก็เป็นสำลีเหมือนกันแต่เป็นเม็ดใน

ตัวอย่าง สมศักดิ์คุณเป็นคนที่ผิวขาวกว่าสมศรีอีก แต่ขาวเป็นสำลีเม็ดใน

³ ขุนวิจิตรมาตรา(สง่า กาญจนาคพันธุ์) **สำนวนไทย** พิมพ์ครั้งที่3,(กรุงเทพมหานคร:บริษัท ส.เอเชียเพรส ,2541),หน้า 67.

7. ใจเป็นปลาชิว

ความหมาย ใช้เปรียบเทียบกับคนที่ซื่อฉลาด ชี้กั้ว

ความเป็นมา ปลาชิวเป็นปลาชนิดหนึ่งตัวเล็กๆ ตายง่าย คือ พอเอาขึ้นจากน้ำก็ตาย

ตัวอย่าง “พระสังข์สรวลสันต์กลั่นหัวร่อ ยิ้มพลาจ ทางตรัสตัดพ้อเอออะไรใจคอเหมือนปลาชิว”

สังข์ พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

8. ตีปลาหน้าไซ

ความหมาย มีความหมายไปในทางว่า วางใจดักปลาไว้ปลากินมาอยู่หน้าไซ แล้วมาชิงซ้อนเอาไปเสียก่อน เท่ากับว่าฉวยโอกาส เอาแต่ประโยชน์ของตนเป็นหลัก ทำอะไรเสียหายไม่คำนึงถึง เปรียบเหมือนอย่างจะจับปลา ก็ต้องลงทุนลงแรงทำไซ แต่ตนไม่ทำแล้วยังไปชิงซ้อนปลาหน้าไซของคนอื่นที่เขาทำไซ

ความเป็นมา ⁴“มีปรากฏอยู่ในหนังสือมหาชาติ หรือ เวสสันดรชาดก ที่มีมาตั้งแต่ แผ่นดิน พระพรหมไตรโลกนาถ แต่น่าแปลกที่ในตัวบาลี ที่ตรงกับตีปลาหน้าไซซึ่งไม่ทราบแน่ชัดว่าจะเป็นสำนวนของชาติไทย หรือชาติอินเดีย สำนวนนี้มีในกัณฑ์ กุมารตอนพระเวสสันดร ให้ทานสองกุมาร แต่ชูชก แล้วชูชกตีสองกุมาร” เช่นกาพย์กุมารมรรพครั้งกระศรีอยุธยาว่า ใ้แสนสงสารพระลูกเอ๋ย กระไรเลยอนาถา ทั้งพรหมณ์เฒ่าก็ไม่เมตตา ตีกระหน้า นี่เนื้อแก้งให้เราชอกช้ำแตกฉานในมกุฏทานบารมี เหมือนรายชาติเลื่อมศรีฤษยา มาตีกันสกัดปลาที่หน้าไซ บรรดาจะได้พระโพธิญาณ

ตัวอย่าง

⁴ ชุนนวิจิตรมาตรา(สง่า กาญจนาคพันธุ์) **สำนวนไทย** พิมพ์ครั้งที่3,(กรุงเทพมหานคร:บริษัท ส.เอเซียเพรส,2541),หน้า 229.

“ ช้านอนกับขุนช้างก็คืออยู่	แต่ได้สู้รบกันเป็นหนา
เสียตัวไซ้ไซ้จะตื่นตา	เพราะพรายเขาเข้ามาสกดไว้
ถ้าผิวเมตตามาปกป้อง	วันทองฤาใครจะทำได้
เจ้าลอยซ่อนเอาปลาที่หน้าไซ้	เพราะใจของเจ้าไม่เมตตา
ขึ้นช้างไปกับนางสาวทองน้อย	ข้านี้ตั้งตาคอยละห้อยหา
หม่อมเมียเหนียวไว้มิให้มา	แค้นจะมีหน้าว่าไม่สมคำ”

เสภาขุนช้างขุนแผน

9. ตีปีก

ความหมาย ตีใจ

ความเป็นมา มาจากไก่ที่ตีปีกเมื่อแสดงอาการกิริยาร่าเริงคนเมื่อแสดงกิริยาร่าเริงถึงอแขนสองข้างขยับเข้าอกระทบกับลำตัว

ตัวอย่าง

“บุญโรจน์ตีปีก หนวกล้องวิ่งไปทางขวา”

น้อยอินทเสน พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 6

10. ตีตเป็นตังเม

ความหมาย ชี้เหนียว คือเอาแต่แม่ซึ่งมีลักษณะเหนียวมาเปรียบกับคนที่ชี้เหนียว ไม่ยอมเสียอะไรให้ใครได้ง่ายๆ

11. เต่าใหญ่ไข้กอลบ

ความหมาย ทำอะไรที่เป็นพิรุณแล้วพยายามกลบเคลือบไม่ให้คนอื่นรู้

ความเป็นมา สำนวนนี้เอาแต่มาเปรียบ คือเต่าใหญ่ เช่น เต่าตัวที่อยู่ในทะเลเวลาจะไข้ก็คลานขึ้นมาที่หาดทราย ค่อยทรายให้เป็นหลุมแล้วไข้ ไข้สุดแล้วมักเขียนทรายกลบไข้ แล้วเอาอกของมันดูไถทราย ปราบให้เรียบเหมือนทรายเดิมเป็นการป้องกัน ไม่ให้ใครไปทำอันตรายไข้ของมัน

ตัวอย่าง

“ถ้าใจดีจริงไม่ชิงฝัว	ก็จะทูลปิดฝันไม่พันพัว
นี่ออกสันรวิรับรับเอา	เต่าใหญ่ไข้กอลบแม่เจ้าเอ๋ย
ใครเลยเขาจะไม่รู้เท่า	เขาว่าถูกใจดำทำหน้าเง้า”

บทละครสามเกียรติ์ของกรมพระราชวังบวร

12. เตี้ยอุ้มค่อม

ความหมาย ทำงานหรือประกอบกิจการหรือทำอะไรที่ต้องมีภาระมากมายใหญ่โตเกินกำลังหรือความสามารถของตนเองที่จะปฏิบัติ หรือประคองให้ตลอดรอดฝั่งไม่ได้

ความเป็นมา เปรียบได้กับคนที่เตี้ยอยู่แล้ว ยังไม่อุ้มคนค่อมคือคนเตี้ยเข้าอีก ก็ย่อมจะพากันไม่ไหว เตี้ยหมายถึงฐานะการเงิน ฯลฯ อะไรก็ได้ เช่นคงมีรายได้น้อยแล้วมีเมียหลายคนที่ต้องเลี้ยงดู อย่างนี้เรียกว่า เตี้ยอุ้มค่อม

ตัวอย่าง

“เตี้ย ควรปราบห้ามจิตร	เจียมตน
อย่างกอบกิจเกินตน	ติดกับ
ค่อม แต่จุแรงงาน	ขึ้นบ่า เดินแฮ
ค่อม นักลักหัวงุ้ม	บอกแล้วอย่าลืม”

โครงการผู้สุภาพชน

13. แต่งร่วมใบ

ความหมาย ผิวเนื่อนวลงาม มักใช้กับหญิงสาวที่มีผิวพรรณงามผ่อง เช่น พูดว่าผิวยังกะแต่งร่วมใบ

ความเป็นมา คำนวนนี้เอาแต่งมาเปรียบ คือ แต่งที่ผลโตมีใบปิดบังร่วม ไม่ถูกแดดเผา ผิวแต่งขึ้นนวลงามเรามักพูดกันว่า นวลแต่ง

ตัวอย่าง ในเสภาขุนช้างขุนแผน กล่าวถึงนางพิมทาแบ่ง แต่ไรใส่น้ำมัน ผัดหน้าเชิดฉันทังนวลแต่ง

“นวลแต่งก็คือนวลเหมือนแต่งร่วมใบ”

14. โตพักโตแฟง

ความหมาย โตแต่กาย ส่วนสติปัญญาความคิดยังน้อย ใช้กับเด็กโตมีอายุมาแล้ว แต่ยังทำอะไรเหมือนกะเด็กเล่น

ความเป็นมา คำนวนนี้เอาพักและแฟงมาเปรียบคือ พักแฟงมักจะใหญ่เกินวัน

15. ถ่านไฟเก่า

ความเป็นมา ถ่านที่เคยติดไฟแล้วมอดอยู่ หรือถ่านดับ ถ่านอย่างนี้ ติดไฟลุกง่ายเร็วกว่าถ่านใหม่ที่ไม่เคยติดไฟเลย ได้เชื้อเข้านิดหน่อยก็ติดลุกทันที เราเปรียบกับหญิงที่เคยเป็นภรรยาหรือเคยได้เสียกับชายมาแล้ว แล้วมาพราวจากกันไป พอมีโอกาสมาพบกันใหม่ก็คืนดีกัน

16. ถึงพริกถึงขิง

ความหมาย รุนแรงเต็มที่

ความเป็นมา มาจากการปรุงอาหารแล้วใส่ซิง หรือมีรสเผ็ด ซิงมีรสร้อน เมื่อใส่มากก็จะมีรสทั้งเผ็ดทั้งร้อน การทำอะไรที่รุนแรงเต็มที่ หรือการกล่าวถ้อยคำที่รุนแรง เช่น การเล่นหรือการถกเถียง จึงพูดเป็นสำนวนว่า ถึงพริกถึงซิง

17. น้ำขึ้นปลากินมด น้ำลดมดกินปลา

ความหมาย ยามชะตาขึ้นทำอะไรไม่ดีกับใครไว้ ยามชะตาตกเขาทำกับเราไม่ดีเหมือนกัน

ความเป็นมา เปรียบได้กับเวลาน้ำขึ้นปลาก็กินมดง่าย แต่พอน้ำลดแห้งปลาขาดน้ำก็ต้องตาย มดก็กลับมาตอมกินปลา

18. น้ำขึ้นให้รีบตัก

ความหมาย กำลังชะตาขึ้นจะต้องการอะไรหรือทำอะไรที่เป็นประโยชน์แก่ตนก็ให้รีบทำเสีย

ความเป็นมา สำนวนนี้เอนำในแม่น้ำในแม่น้ำลำคลองมาเปรียบเวลาน้ำขึ้นให้รีบตักใส่ตุ่มไว้ ถ้าเพิกเฉยน้ำลดแห้งไป ก็ตักไม่ได้

ตัวอย่าง

“ผมเห็นว่าไม่ควรจะขัดใจแม่วิไลนะขอรับ โบราณท่านยอมว่าปลุกเร้าตามใจผู้อยู่ ปลุกผู้ตามใจผู้นอน ถูกไหมขอรับ ผมจะรีบไปเดี๋ยวนี้ น้ำขึ้นต้องรีบตักจ้จ้ง”

19. น้ำเชี่ยวขวางเรือ

ความหมาย ชัดขวางเรื่องหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและกำลังเป็นไปอย่างรุนแรง ซึ่งเมื่อทำแล้วก็เป็นอันตรายต่อตนเอง

ความเป็นมา สำนวนนี้เอนำกระแสน้ำที่กำลังไหลเชี่ยวมาเปรียบ คือเมื่อน้ำกำลังไหลเชี่ยว กระแสน้ำจะพุ่งแรง ถ้านำเรือไปขวางเรือก็จะล่ม

ตัวอย่าง

“น้ำ ไตฤาเท่าด้วย	น้ำมโน
เชี่ยวกระแสน้ำไป	ปิดได้
ขวาง ชัดเหตุไทย	ท่านยาก อย่าพ้อ
เรือ แห่งเราเล็กใช้	จักร้ารวยสลาย”

โครงสุภาษิตเก่า

20. น้ำตาลใกล้หมด

ความเป็นมา ผู้หญิงอยู่ใกล้ผู้ชาย น้ำตาลอยู่ใกล้มด มดย่อมตอมน้ำตาลฉันใด ผู้หญิงอยู่ใกล้ผู้ชาย ผู้ชายก็มักจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับผู้หญิงฉันนั้น

ตัวอย่าง

“อันบุรุษสตรีนี้เหมือนมด มันเหลืออดที่จะไม่ชิมลิ้มหวานได้”

เงาะป่า พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 5

21. บ่นออกเป็นมอดกัดไม้

ความหมาย คนบ่นเสียงเบา ดังออกแอด ๆ

ความเป็นมา มอดเป็นสัตว์ตัวเล็ก ๆ ที่เกิดในเนื้อไม้ และกัดกินเนื้อไม้ เช่น เสาเรือน ฝาเรือน ขณะกัดกินเนื้อไม้ได้ยินเสียงออก ๆ จึงเอาเสียงที่เกิดจากมอดกัดไม้มาเปรียบ พูดว่าบ่นเป็นมอดกัดไม้

22. ปล่อยเสียเข้าป่า ปล่อยปลาลงน้ำ

ความหมาย ปล่อยคนสำคัญที่ตกอยู่ในอำนาจให้พ้นไป คนนั้นย่อมจะมีกำลังขึ้นอีก เพราะว่า ธรรมชาติของเสือจะอยู่ในป่า ปลาจะอยู่ในน้ำ เมื่อปล่อยกลับคืนที่ของมัน มันก็จะมีกำลังขึ้นอย่างเดิม

ตัวอย่าง

“ประเพณีดีสูงให้หลังหัก มันก็มักทำร้ายเมื่อภายหลัง
จะเข้าใหญ่ไปถึงน้ำมีกำลัง เหมือนเสือขังเข้าถึงดงก็คงร้าย”

พระอภัยมณี

23. เป็นนกอับ

ความหมาย ไม่ค่อยพูดจาขณะที่คนอื่น ๆ เขาพูดเขาคุยกัน

ความเป็นมา สำนวนนี้มาจากนกเขา นกเขาบางตัวอยู่ตามปกติขันแต่พอไปเข้าหมู่ นกเขาตัวอื่นที่ขันเก่ง มันก็นิ่งเงียบไปไม่ขัน อย่างนี้เรียกว่า อับ คนที่ปกติพูดเก่ง แต่พอไปเข้าหมู่ที่เขาสนทนากัน ตนนิ่งไม่พูด จะเป็นเพราะไม่ยอมพูดหรือพูดไม่ทันเขาก็ตามเราเรียกเป็นสำนวนว่าเป็นนกอับ

ตัวอย่าง

“แน่ะ สมบัติ เธอยังไรไม่ค่อยพูดไม่ค่อยเจรจากับเขาบ้าง ดูยงกับนกอับไปที่เดียว”

รัตนทวาร

24. พูดเป็นต่ออยหอย

ความหมาย พุดจาจอด ๆ ไม่ได้หยุดปาก

ความเป็นมา ⁵“มูลของสำนวนเข้าใจว่ามาจากหอยนางรม คือ หอยนางรมเป็นหอยจับอยู่ตามก้อนหิน เวลาจะเอาตัวหอยต้องต้อยออกจากก้อนหิน การต้อยต้องต้อยเรื่อย ๆ ไปไม่หยุดมือเสียดังอยู่เรื่อย ๆ ตลอดเวลา”

ตัวอย่าง

“ครั้นจะโดดหนีไปก็ไม่ใช่ที่ คอยจับโอกาสที่จะหนีก็ไม่ได้ มีแต่้มจะทรุดลงทุกที เพราะว่าแม่มดคนนั้นช่างพูดคล่องราวต้อยหอย” (ลัทธิวิทยา)

25.มือเป็นฝักถั่ว

ความหมาย แสดงความอ่อนน้อมถ่อมตนด้วยการไหว้

ความเป็นมา ฝักถั่วมีลักษณะอ่อนช้อยโน้มน้อมลงมา ดังนั้นโบราณเอาฝักถั่วมาเปรียบกับการไหว้ โดยใช้มือยกขึ้นไหว้เป็นการแสดงความอ่อนน้อม

ตัวอย่าง ในตำนานเมืองเพชรบุรีของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ) กล่าวถึงสามเณรแดงโม (คือ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช) ตอนหนึ่งว่า

“พอสามเณรขึ้นเทศน์ตั้งโมแล้ว เคนบุนทุสนีย์เริ่มทำนองธรรมวัตรสำแดงไปพวกทாயก ทั้งข้างหน้าข้างในฟังเพราะจับใจ กระแสแจ่มใสเมื่อเอ่ยถึงพระพุทธคุณมีภควา หรือพระอะระหัง เป็นอาทิครั้งใด เสียงสาธุการพนมมือแลเป็นฝักถั่วไปทั้งโรงธรรม”

⁶“โบราณเอาฝักถั่วมาเปรียบกับมือที่ยกขึ้นไหว้เมื่อพูดว่า มือเป็นฝักถั่วก็หมายถึงมือที่อ่อนน้อม”

สำนวนไทยที่เกิดจากการกระทำ

⁵ ชุนวิจิตรมาตรา(สง่า กาญจนาคพันธุ์) **สำนวนไทย** พิมพ์ครั้งที่3,(กรุงเทพมหานคร:บริษัท ส.เอเซียเพรส,2541),หน้า 399.

⁶ เรื่องเดียวกัน.หน้า 425.

1. ไกลปิ่นเที่ยง

ความหมาย ไม่รู้เรื่องอะไรเลย

ความเป็นมา ⁷“สมัยโบราณเราใช้กลองและฆ้องตีบอกเวลาทุ้มโมง กลางวันใช้ฆ้อง จึงเรียกว่า”โมง” ตามเสียงฆ้อง กลางคืนใช้กลองจึงเรียก “ทุ้ม” ตามเสียงกลอง ตามพระนครมีหอกกลองตั้งกลางเมือง สำหรับตีบอกเวลา มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ถึงรัชกาลที่ 5 ปี พ.ศ. 2430 มีการยิงปืนใหญ่ตอนกลางวันบอกเวลาเที่ยง ปืนเที่ยงนี้ยิงในพระนคร จึงได้ยิงกันแต่ประชาชนที่อยู่ในพระนครในบริเวณที่อยู่ใกล้เคียงกับที่ตั้งปืน ถ้าห่างออกไปมากก็จะได้ยิน ดังนั้นเกิดคำว่า ไกลปิ่นเที่ยง ซึ่งหมายความว่าอยู่ไกลปิ่นเที่ยง เป็นสำนวนใช้หมายความว่าไม่รู้ไม่ทราบเรื่องอะไรที่คนอื่นในพระนครเขารู้กัน เลยใช้ตลอดไปถึงว่าเป็นคนบ้านนอกคอกนา งุ่มง่าม ไม่ทันสมัยเหมือนชาวพระนคร”

2. ชมเขาโคให้กินหญ้า

ความหมาย ใช้กับโค หมายถึงจับเขาโคคดลงให้กินหญ้าหรือบังคับให้กิน เอาใช้กับคนหมายความว่าบังคับจิตใจให้ทำ สำนวนนี้พูดได้อีกอย่างหนึ่งว่า จิวไม่กินหญ้า อย่าชมเขา

ตัวอย่าง

“จะจัดแจงแต่งตามอารมณ์	เหมือนชมเขาโคขึ้นให้กินหญ้า
กลัวเกลือกทั้งเจ็ดธิดา	มันจะไม่เล่นหาก็ไม่รู้”

สังข์ทอง พระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ 2

3. คนล้มอย่าข้าม

ความหมาย อย่าดูถูกคนที่ล้มเหลวในชีวิต

ความเป็นมา สำนวนนี้มักมีคำต่ออีกว่า ไม่ล้มจึงข้าม แปลว่าคนที่ต้องตกต่ำยากจนหรือหมดอำนาจเนื่องจากชีวิตผันแปรเปลี่ยนแปลงไป ไม่ควรจะละหลู่ดูถูกเพราะคนดีอาจเฟื่องฟูอีกได้ ผิดกับที่ล้มแล้วข้ามได้

4. คลื่นกระทบฝั่ง

ความหมาย เรื่องสำคัญที่เกิดขึ้น ดูท่าทางจะเป็นเรื่องไปใหญ่โต แต่แล้วก็เงียบหายไปเฉยๆ เราพูดกันเป็นสำนวนว่า คลื่นกระทบฝั่ง หรือว่า คลื่นหายไปกับฝั่ง ก็ได้

ตัวอย่าง

⁷ ขุนวิจิตรมาตรา(สง่า กาญจนาคพันธุ์) **สำนวนไทย** พิมพ์ครั้งที่3,(กรุงเทพฯพมหานคร:บริษัท ส.เอเซียเพรส,2541),หน้า 67.

“อันคลื่นใหญ่ในมหาซลาสินธุ์ เข้าฝั่งล้นสาตเข้าไปที่ในฝั่ง”

เพลงยาวเจ้าอิศรญาณ

5. คลุกคลีตีโมง

ความหมาย อยู่ร่วมกันคลุกคลีพัวพันไปด้วยกัน

ความเป็นมา คำว่า “ตีโมง” หมายถึง ตีฆ้อง การเล่นของไทยในสมัยโบราณมักจะตีฆ้องกับกลองเป็นสิ่งสำคัญ เช่น โมงครุ่ม ระเบ็ง ฯลฯ ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ในบุณโณวาท คำฉันท์ว่า “โมงครุ่มคณาชาวยกลเทศพิงแสงยง ทับทรวงสร้อยนึ่งแกง ก็ตะกุกตะกิดำ เทริดใส่บ่ใคร่ยล ก็ละลนละลานท่า กุมสีทวารำศรีรับ บทร้องดำเนินวง ”

ตัวอย่าง

“สรวมเทริดโมงครุ่มแพรว	ทองพราย พร่างนอ
ทวยเทอดสรประลอม	หน่วงน่าว
คนซ้องเฆาะซ้องราย	โหมงโหม่ง โหม่งแฮ
กาลเทรตขรรค์ซ้องท้าว	นกยูง”

โคลงแห่โสกันต์

6. ควักกระเป่า

ความหมาย ต้องเสียเงิน ต้องจ่ายเงินจะเป็นเงินจากกระเป่าเราเอง หรือจากกระเป่าคนอื่นก็ได้ ไว้ได้ทั้งสองทาง

ความเป็นมา การหยิบเงินออกจากกระเป่า

ตัวอย่าง

“การใช้ฝรั่งจึงเป็นการสะดวก เพราะใช้แต่ว่าเขาได้ช่วยให้เราไม่ต้องทำงานด้วยกำลัง ทั้งเขายังได้ปลดเปลื้องความลำบากของเราในการที่ต้องคิดอีกด้วย เราเป็นแต่ควักกระเป่าฝรั่งเขาจัดการเสร็จ”

โคลงติดล้อของอัครพาทุ

“วิธีที่จะเรียไรให้ได้เงินมากต้องให้ออกกันตามมีตามจน ซึ่งแปลว่าจะควักกระเป่าคนมั่งมีได้ และยกเว้นไม่ต้องควักกระเป่าคนจน”

เรื่องที่เสียของครูเทพ

7. ความวัวไม่ทันหาย ความควายก็เข้ามาแทรก

ความหมาย เกิดเรื่องขึ้นยังไม่ทันเสร็จเรื่อง มีเรื่องใหญ่เกิดขึ้นซ้อนขึ้นมาอีก

ตัวอย่าง นิทานเรื่องหนึ่งมีใจความว่า เกิดคดีลักขโมยพิพาทกันในระหว่างชายสองคนพระเจ้าแผ่นดินทรงชำระยังไม่ทันเสร็จ เกิดเรื่องควายในระหว่างชายทั้งคู่ขึ้นอีก จึงว่า “ ความวัวไม่ทันหาย ความควายก็เข้ามาแทรก”

“ พบปะหน้าไหนใส่เอาหมด	ไม่ลดละทะเลาะคนเสียจนทั่ว
ตะกิ้งตะเกียงเงียงงารอบตัว	ความวัวไม่หายความควายมา”
	ไกรทอง พระราชนิพนธ์รัชการที่2

8. คอทั้งสันหลังเหล็ก

ความเป็นมา สมัยโบราณลงโทษประหารชีวิตใช้วิธีตัดหัวหรือตัดคอ โทษเบาหน่อยก็เขียนหลัง เขียนมากก็เป็นอย่างที่เราเรียกว่า “ หลังลายตลอดต้นคอ” คอกับหลังจึงมักจะอยู่ติดกันไป เมื่อจะพูดอะไรที่แสดงถึงความกล้าจนไม่คิดถึงว่าร่างกายจะเป็นอันตรายยับเยินจะเอาทั้ง คือที่ตีเหล็กกับเหล็กมาเปรียบเทียบกับคอและสันหลังพูดเป็นสำนวนว่า “ คอทั้งสันหลังเหล็ก”

ตัวอย่าง

“ ไซ้คอเขาเป็นทั้งสันหลังเหล็ก	ไม่ใช่เด็กเขาจะทำเอาแต่ด้าย
จะกะไรบ้างกระมังข้างเรานาย	บุราณว่าหญิงร้ายชายทรชน”
	บทละครขุนช้างขุนแผน กรมพระราชวังบวรฯ

9. โคนกกล้วยอย่าไว้หน่อ

ความหมาย สำนวนนี้มีต่อไปอีกว่า “ฆ่าพ่ออย่าไว้ลูก” หมายความว่า ถ้าเอาหน่อไว้หน่อ ก็เจริญเติบโตขึ้นอีก ใช้ตลอดถึงการทำลายล้างคนพาลสันดานโกงต่าง ๆ

“วัน ๒๙” ๑๐ คำ เจ้าพระยาอภัยภูธรจับเจ้าฟ้ากรมขุนกษัตราที่วารสองสองชั้น ณ ๔๙” ๑๐ สำเร็จการโทษตัดไม้ไว้หน่อ ฆ่าพ่อไม่เลี้ยงลูก สำเร็จโทษเสียด้วยกัน ณ วัดประทุมคงคา”

	จดหมายเหตุการณ์หลวงนรินทราเทวี
“การโคนกกล้วยอย่าไว้	หน่อแนม
มักจะเลือกแทรกแซม	สืบเหง้า
โคนพาลพวกโกงแกม	กูดโคตร มั่นแฮ
จึงจักศูนย์เสื่อมเค้า	เงื่อนเสี้ยนศัตรู”
	โครงสุภาษิต

10. ชักน้ำเข้าลิกชักศึกเข้าบ้าน

ความหมาย ทำอะไรก็ตามที่เป็นเหตุให้อันตรายมาถึงตัวเอง

ความเป็นมา ชักน้ำเข้าลึก ลางที่ก็พูดกันว่า “ชักเรือเข้าลึก” หมายถึง พาเรือที่ออกทะเลไปตกลึก ตกลึกเป็นภาษาเก่า แปลว่า ออกไปอยู่กลางทะเลใหญ่ลึกล้ำคล้ายกันที่เรียกว่าสะดือทะเล เมื่อเรือไปตกลึกก็มักเป็นอันตราย “ชักศึกเข้าบ้าน” หมายถึง ทำอะไรที่เป็นสาเหตุให้ข้าศึกมาติดบ้านเมือง

11. ซื่อผ้าดูเนื้อ

ความหมาย ทำอะไรให้พินิจพิจารณาให้ดีถี่ถ้วนก่อน

ความเป็นมา มาจากการซื้อผ้าก็ต้องดูเนื้อผ้าให้ดี สำนวนนี้เป็นคู่กับ “คบคนดูหน้า”

ตัวอย่าง

“ซื้อสรรพสิ่งต้อง	เพียรพิศ
ผ้าอย่างใดเนื้อชนิด	แน่นน้อย
ดู ไม่ขาดควรคิด	การต่อ ตามเฮย
เนื้อ เช่นเลียดเรียบริ้ว	นุ่งได้เป็นดี”
	โครงการหุ้สุภษิต

12. ดาบสองคม

ความหมาย สิ่งที่ทำลงอาจให้ผลทั้งผลดี และผลร้ายได้เท่ากัน

ความเป็นมา เปรียบเหมือนดาบ ซึ่งถ้ามีคมทั้งสองข้างก็ยอมเป็นประโยชน์ใช้ฟันได้คล่องแคล่วดี แต่ในขณะที่ใช้คมข้างหนึ่งฟันลง คมอีกข้างหนึ่งอาจโดนตัวเองเข้าได้ การทำอะไรที่อาจเกิดผลดีและร้ายได้เท่ากัน จึงเรียกว่าเป็นดาบสองคม

13. ดินพอกหางหมู

ความหมาย การงาน หรือธุระหรือเรื่องอะไร ต่างๆ ที่เกิดขึ้นทีละเล็กทีละน้อยพอกพูนขึ้นเรื่อย ๆ จนทำให้ต้องลำบากหรือยุ่งยากเดือดร้อน

ความเป็นมา หมูแต่ก่อนมักอยู่ในที่ที่เป็นโคลนตม โคลนมักติดปลายหางแห้งแล้วก็ติดใหม่ พอกพูนโตขึ้นโตขึ้นทุกทีจนเป็นก้อนใหญ่อยู่ที่ปลายหาง

ตัวอย่าง

“นอกจากนี้ มีข้อทำให้เดือดร้อนรำคาญใจซึ่งกันและกันและเป็นนานับประการ สิ่งละอันพันธุละน้อย แต่สะสมเข้าไม่ช้าก็เป็นก้อนใหม่เหมือนดินพอกหางหมู”

พระบรมราชาไชวาทรัชกาลที่ 6

14. ดูดายเป็นายตคน้ำ

ความหมาย ทำเฉย ทำไม่รู้ไม่ชี้ ไม่จับไม่ต้อนจะเป็นอย่างไรก็ช่าง

ความเป็นมา จำนวนนี้จะมีมูลมาอย่างไรไม่ทราบ พุดกันลอย ๆ อย่างเดียวกับจำนวนว่าแม่สายบัวแต่งตัวค้าง

15. โดดรัม

ความเป็นมา จำนวนนี้เพิ่งเกิดใหม่มี⁸ กำเนิดจากการโดดรัมชูชีพจากเครื่องบินลงมาปฏิบัติกรงานอย่างใดอย่างหนึ่งที่พื้นดิน” เช่น ข้าศึกโดดรัมลงมาทำงานไม่ให้ฝ่ายปรปักษ์มีเวลาเตรียมตัวได้ทัน เรียกว่า “โดดรัม” เราเอามาใช้เป็นจำนวนหมายความ ว่า จูมาไม่ทันรู้ตัว เช่น มีตำแหน่งว่างแล้วมีคนแปลกหน้าจากอื่นมารับตำแหน่งก็เรียกว่า “โดดรัม” มาเป็นอย่างทีพุดกันว่า “มาเหนือเมฆ” จำนวน “โดดรัม” ยังใช้เลยไปถึงว่าเลียงหรือหลบ หรือละงานอาชีพที่อยู่เป็นประจำมาทำงานส่วนตัวเล็กน้อยชั่วคราวหรือชั่วคราวยาม ไม่ให้เสียงานประจำก็ได้ด้วย เท่ากับว่าจูมาชั่วคราวช่วยามันเอง

16. ตายดาบหน้า

⁸ ขุนวิจิตรมาตรา(สง่า กาญจนาคพันธุ์) **จำนวนไทย** พิมพ์ครั้งที่3,(กรุงเทพมหานคร:บริษัท ส.เอเซียเพรส,2541),หน้า 187.

ความหมาย คิดมานะไปสู่กับเคราะห์กรรมเอาข้างหน้า

ความเป็นมา จำนวนนี้เข้าใจว่าจะมาจากการต่อสู้ในสนามรบ ซึ่งนักรบจะต้องก้าวหน้าเสมอ คือ เมื่อจะตายก็ไปตามเอาข้างหน้า ไม่มีย่อท้อถอยหลัง

ตัวอย่าง

“ถ้า मैंนเพื่อนอยากตายวายชีวี จงไปตายในยุทธนา
จงเชื่อฟังคำเตือนเพื่อนพุดดี ควรที่ไปตายดาบหน้า”

พระร่วงพระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ 6

17. ตำนาน้ำพริกละลายแม่น้ำ

ความหมาย ทำอะไรต้องเสียทรัพย์แล้ว ไม่ได้ทรัพย์คุ้มกับที่ต้องเสียไป เช่น ทำงานมรดกอย่างใดอย่างหนึ่ง จัดเป็นงานหลายวันต้องหมดเปลืองมาก จำนวนที่ใช้หมายความว่า ใช้จ่ายทรัพย์ในทางที่ไม่เกิดประโยชน์ก็ได้

ความเป็นมา ตำนาน้ำพริกเป็นเรื่องสำหรับสำหรับที่จะปรุงแกงทำเป็นอาหาร น้ำที่จะใช้ละลายก็ต้องเป็นไปตามส่วนของน้ำพริก จึงจะได้รสชาติดี แต่ถ้าตำนาน้ำพริกไปละลายในแม่น้ำก็เสียพริกเปล่า ๆ ไม่มีประโยชน์ แล้วน้ำพริกจำนวนเพียงเล็กน้อย ส่วนแม่น้ำกว้างใหญ่ เอาลงไปละลายก็กระจายสูญหายไปสิ้น ไม่ทำให้น้ำในแม่น้ำเกิดอะไรผิดแปลกมาเลย

ตัวอย่าง

“ตำนาน้ำพริกขี้	ฝีมือ
พริกป่นคนคิดถือ	ครกได้
ละลายลงทะเลฤา	รสจืด เผ็ดนา
ดังคนใจกว้างให้	ทรัพย์น้อยละลายสูญ”

โครงสุภาษิต

18. ตีตนก่อนไข้

ความหมาย ได้ข่าวหรือได้รู้อะไรที่ไม่ดีเกิดขึ้น อันนั้นจะเกิดจริงหรือไม่ก็ได้ แต่กระวนกระวายทุกซักร้อนหวาดกลัวไปเสียก่อน

ตัวอย่าง

“วันนี้ไม่ควรจะร้อนตัวถึงความทุกข์ที่จะมีใน พุ่งนี้”

เปอร์เซียร์

“รวบกวอดอรัยเข้าไปทัน
พระองค์อย่าเพ่อวุ่นวาย

สาวสวรรค์เข้ากลุ่มกุมกรไว้
จะด่วนตีตนตายเสียก่อนไซ้”

บทละครอิเหนาครั้งกรุงเก่า

19.ตีวัวกระทบคราด

ความหมาย แสร้งพูดหรือทำกับสิ่งหนึ่งให้กระทบกระเทือนไปถึงอีกสิ่งหนึ่ง

ความเป็นมา สำนวนนี้เอาคราดกับวัวมาเปรียบกับคราดคือ เครื่องสำหรับกวาดลากมูลหญ้ามูลฝอย ฯลฯ ตามพื้นดินในนา ทำด้วยไม้เป็นซี่ ๆ มีคันยาวใช้วัวลาก เวลาคราดตีวัว วัวก็ลากคราดไป ที่มาพูด “ตีวัวกระทบคราด” ก็คงเนื่องจากความสำคัญอยู่ที่คราด ประสงค์จะให้คราดทำงานแต่ทำอะไร คราดไม่ได้ก็หันมาทำกับวัว วัวต้องรับบาป ถูกตีจึงพูดว่า “ตีวัวกระทบคราด” เลยเอามาเป็นสำนวนหมายถึง ต้องการจะทำอะไรกับสิ่งหนึ่ง แต่ทำสิ่งนั้นไม่ได้ ก็หาทางไปทำกับสิ่งอื่น ให้มีผลกระเทือนถึงสิ่งที่ต้องการจะทำนั้น

ตัวอย่าง

“น้อยเอยน้อยหรือ
ถ้อยโททูประแทรกแตกเป็นกอง
ราคาต่างวดสักก็เบื้อย
หน้อยหนึ่งก็ตะเภาจะเข้ามา
ไม่พอที่ตีวัวกระทบคราด

สนุกมือทำไมกับข้าวของ
หยาบคายร้ายแรงเต็มประภา
ตอยเสียอีกเกิดพีไม่ว่า
คอยซื้อหาเอาใหม่อย่าทุกข์ร้อน
สัญชาติกระต่ายแก่แม่ปลาช่อน”

คำวี พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

20.ทำนาบนหลังคน

ความหมาย หาประโยชน์ใส่ตนด้วยอาศัยเบียดเบียนเอาจากผลน้ำพักน้ำแรงคนอื่น

ความเป็นมา สมัยโบราณเราทำนาเป็นอาชีพสำคัญ การทำนานั้นตามธรรมดา นั้น ต้องทำบนพื้นดินนั้น ใครมีอาชีพหาประโยชน์ โดยอาศัยเบียดเบียนเอาผลจากน้ำพักน้ำแรงจึงเอาการทำนา ซึ่งเป็นอาชีพสำคัญมาเปรียบเทียบกับว่าไม่ได้หากินบนพื้นที่นาเหมือนที่คนทั้งหลายทำกัน แต่ว่าเป็นการหากินบนหลังคนพูดเป็นสำนวนว่า “ทำนาบนหลังคน” เช่นซื้อข้าวจากชาวนาด้วยราคาถูกลงแล้วมาขายเอากำไรแพง หรือให้กู้เงินเอาดอกเบี้ยแพง

21. บัวไม่ซ้ำ น้ำไม่ขุ่น

ความหมาย ทำอะไรให้ค่อย ๆ ทำอย่าให้เป็นการรุนแรงกระเทือนใจถึงขั้นหมองกัน

ตัวอย่าง

“จับปลาให้กุมหัว เปลื้องใบบัวอย่าให้หนอง บัวมิให้ซ้ำ น้ำบเป็นตม”

สุภาสิตพระร่วง

“บูรณท่านว่าเขาชุดบ่อ

ล่อให้ปลาหลงไม่สงไสย

ยังไม่ค่อยประคินประคองไว้

บัวในสระศรีมิให้ซ้ำ

สายชลมิให้ขุ่นขุ่นมัว

ตัวปลาปล่อยกินอยู่คลาดล่า

เมื่อเขาปล่อยเราไว้ยังไม่ทำ

เมื่อเขากลับจับจำก็จวนเจียน”

เสภาขุนช้างขุนแผน

22. ปลาหมอตายเพราะปาก

ความหมาย พูดพล่อยไปจนตัวต้องเป็นอันตราย

ความเป็นมา มูลของสำนวนนี้มาจากปลาหมอ คือปลาหมอเวลาอยู่ในน้ำจะพ่นน้ำขึ้นมา เห็นปุด ๆ ที่ผิวน้ำ คนตกเบ็ดเห็นผิวน้ำเป็นฟองปุด ๆ ก็รู้ว่าที่ตรงนั้นมีปลาหมอ เอาเหยื่อล่อตกเบ็ดขึ้นมาได้ จึงพูดว่า ปลาหมอตายเพราะปาก

ตัวอย่าง

“อนึ่ง เราเป็นคนที่ไม่ใช่หนักแก้วนกขุนทอง อย่าพล่อยให้ใคร ๆ เอาของเหลวไหลมารอก” หนูแล้วก็เก็บมาขยายโวขึ้นเลย จึงจำไว้ว่า “ปลาหมอตายเพราะปาก”

ความเห็นรามจิตติ

23. ปากว่าตาขยิบ

ความหมาย ปากว่าใจตรงกัน คือทำเป็นที่พูดว่าอย่างนั้นอย่างนี้ แต่กระพริบตาให้รู้ว่าแท้จริงพูดแส้งว่า ใจจริงแท้ไม่ได้มุ่งหมายให้เป็นอย่างที่พูด

ตัวอย่าง

“ปากอย่าตาพริบเพื่อน	กิ้งกอลอกเกลื่อนเลียนใบบัว
คิดมาน่าใครหัว	มีผิวไพรไฝกลางสนาม”

กาพย์ห่อโคลงพระศรีมหาสมุทรครั้งกรุงเก่า

24. ฟุ้งหอกเข่ารก

ความหมาย ทำอะไรซุ่ม ทำพอให้พ้นตัวไป ไม่คิดผลว่าจะเป็นอย่างไร สำนวนนี้ใช้กับคำพูดก็ได้ คือพูดซุ่มส่งไปกระนั้นเอง

ความเป็นมา มีนิทานเรื่องหนึ่งเล่ากันว่า มีพรานคนหนึ่งถือหอกเดินไปตามทางในป่า พระสงฆ์รูปหนึ่งเดินส่วนทางมาเห็นพรานถือหอกเดินมาก็กลัวจึงหลบเข้าไปในพุ่มไม้ แล้วซุ่มเดินเล็ดลอดต่อมา เพื่อจะพรางพราน ฝ่ายนายพรานเห็นพระหลบก็เข้าใจว่าพระกลัวที่ตนถือหอก ก็ฟุ้งหอกเข้าไปเสียในรก บังเอิญหอกไปถูกพระตาย นิทานนี้ว่าเป็นมูลที่มาของสำนวน “ฟุ้งหอกเข่ารก”

ตัวอย่าง

“ฟุ้งหอกเข่ารกแล้ว หลีกหนี

ใจด่วนควรการดี	บ่ได้
ผิดถูกไม่ทราบมี	จิตต์มัก ง่ายนา
เอาแต่เสร็จการใช้	ชู้ยพันมือตน”

โคลงสุภาษิตเก่า

25. มือขวา

ความหมาย ถนัด สันทัด ทำได้ดี ในการกระทำ หรือพูดสิ่งต่าง ๆ ได้ดี

ความเป็นมา ตามธรรมดาคนเราถนัดข้างขวามากกว่ามือข้างซ้าย “มือขวา”

ตัวอย่าง

“การเล่นเกมต่าง ๆ อย่างฝรั่ง ฟุตบอล ลอนเทนนิส คริกเก็ตกอล์ฟ เหล่านี้ ขอรับเป็นมือขวาของเธอทั้ง

สิ้น”

รัตนทวารว

สำนวนที่เกิดจากอุบัติเหตุ

1. จี๋เส้น

ความหมาย พูดหรือทำให้ผู้ดูผู้ฟังขบขันหัวเราะ เช่น ตลกจี๋เส้น เป็นสำนวนใหม่พวกเดียวกันนี้ยังมี “เส้นตื้น” คือคนที่หัวเราะง่ายกว่าคนนั้นเส้นตื้น

2. ใจดีสู้เสือ

ความหมาย ทำใจให้เป็นปกติเผชิญกับสิ่งที่น่ากลัว

ตัวอย่าง

“เราก็อบายมาดว่าชาติเชื้อ ถึงปะเสือกก็จะมีผู้สักหน”

พระอภัยมณี

3. ดากแล้วมีหน้าเป็นซ้ำเป็นสองดาก

ความหมาย มีเรื่องลำบากเกิดขึ้นทับตัว แล้วมีเรื่องลำบากเกิดขึ้นอีกซ้ำอีก ทำให้ลำบากมากขึ้น

ความเป็นมา มีนิยายเล่าว่า ยายแก่คนหนึ่ง เป็นโรคดาก วันหนึ่งออกไปส้วม ฝาเด็กเห็นเข้าก็ฉวยเอาไปเล่น ยายแก่ดีใจที่หายจากโรคก็มาเล่าให้ยายแก่อีกคนหนึ่งฟัง แล้วก็ไปส้วมนั้น ฝาเด็กก็นำดากมาคืนที่เก่า แต่กลับโดนยายคนที่2 ทำให้ยายคนที่2เป็นดากมากขึ้นกว่าเดิม

4. ดาบสองคม

ความหมาย สิ่งที่เราทำลงไปอาจให้ผลทั้งทางดี และทางร้ายได้

ความเป็นมา เปรียบเหมือนกับดาบ ซึ่งถ้ามีคมทั้งสองข้างก็ย่อมเป็นประโยชน์ใช้ฟันได้คล่องแคล่วดี แต่ในขณะที่ใช้คมข้างหนึ่งฟันลง คมอีกด้านหนึ่ง อาจโดนตัวเองเข้าได้ การทำอะไรที่อาจเกิดผลดีและร้ายได้เท่ากัน จึงเรียกว่า เป็นดาบสองคม

5. ดูตาม้าตาเรือ

ความหมาย พูดหรือทำอะไรก็ตาม ให้ระมัดระวังพินิจพิจารณาว่ามืออะไรอยู่ข้างหน้า ข้างหลังบ้าง ไม่ให้ซุ่มซำม

ความเป็นมา มาจากการเล่นหมากรุก ซึ่งมีตัวหมากเรียกว่า “ม้า” และ “เรือ” ม้าเดินตามเฉียงทะแยง ซึ่งทำให้สังเกตยาก ส่วนเรือเดินตายาวไปได้สุดกระดานเวลาเดินหมากรุกอาจจะเผลอ ไม่ทันสังเกตตาที่ม้าอีกฝ่ายหนึ่งเดิน หรือไม่ทันเห็นเรืออีกฝ่ายหนึ่งที่อยู่ไกล เดินหมากไปถูกตาที่ม้าหรือเรือฝ่ายตรงข้ามสกัดอยู่ ก็ต้องเสียตัวหมากของตนไปให้คู่แข่ง การดูหมากต้อง “ดูตาม้าตาเรือ” ของฝ่ายตรงข้าม เลยนำสำนวนนี้มาพูดกันเมื่อเวลาจะพูดหรือทำอะไรก็ตาม ให้ระมัดระวังพินิจพิจารณาว่ามืออะไรอยู่ข้างหน้า ข้างหลังบ้าง ไม่ให้ซุ่มซำม

6. ตกกระไดพลอยโจน

ความหมาย พลอยประสมทำไปในเรื่องที่อยู่อื่นเป็นต้นเหตุก็ได้ หรือเป็นเรื่องของตนเอง ไม่เกี่ยวกับผู้อื่นก็ได้

ความเป็นมา เมื่อเห็นว่าจำเป็นต้องทำตามไป จำนวนนี้มีความหมายเป็นสองทาง ทางหนึ่งผู้หนึ่งผู้อื่นเป็นไปก่อนแล้วตัวเองพลอยตามเทียบตามคำในจำนวนก็คือว่า เห็นคนอื่นตกกระไดตนเองก็พลอยโจนตาม อีกทางหนึ่งไม่เกี่ยวกับคนอื่น ตนเองรู้สึกตนว่าถึงเวลาที่ตนเองจะต้องทำโดยที่ไม่มีทางเลือกเลยก็ได้ ก็เลยประสมทำไปเสียเลย เทียบกับคำในจำนวนเทียบกับว่าตนเองตกกระไดแต่ยังมีสติอยู่ ก็รีบโจนไปให้มีท่าทางไม่ปล่อยให้ตกไปอย่างไม่มีท่า

ตัวอย่าง ในเสภาขุนช้างขุนแผน ตอนปลายงามเข้าหาศรีมาลา มีกลอนขุนแผนว่า

“องามก็หลงงงวย	ไม่ช่วยไปข้างหน้าจะว่าวุ่น
ตกกระไดพลอยโจนตามบุญ	ทำเป็นหุ่นหันโกรธเข้าพลอยงาม”

7. ตกหลุม

ความหมาย ใช้พูดเมื่อ หกล้มคว่ำลงไปกับพื้น

ความเป็นมา จำนวนนี้มาจากการจับกับ ซึ่งรับตะครุบไม่ทันให้กบกระโดดหนี พลาดท่าพลาดทางก็ล้มคว่ำลงไปกับพื้น ใครคว่ำหน้าลงไปจึงพูดว่า “ตะครุบกบ” บางครั้งก็พูดว่า “จับกบ”

8. บ่อนแตก

ความหมาย ใช้พูดเมื่อ มีคนทำการชุมนุมกันมากๆ หรือการมาเกินเลี้ยง เกิดเรื่องต้องทำให้หยุดชะงัก เลิกไปกลางคัน

ความเป็นมา มาจากการติดบ่อนเล่นการพนัน ซึ่งมีคนมาเล่นกันมาก ขณะการเล่นก็ต้องมีการหยุดชะงักต้องเลิกไปกลางคัน เรียกว่า บ่อนแตก คำนี้เลยกลายมาเป็นจำนวน

9. ปราณีดีเอาเรือ

ความหมาย ช่วยด้วยความปราณี แต่กลับต้องถูกประทุษร้ายตอบ

ตัวอย่าง

“เอออะไรมาเป็นเช่นนี้	ช่วยว่าให้ดีก็มีเอา
มูทะลุตุตันกันเหลือ	ปราณีดีเอาเรือเสียอีกเล่า”

สังข์ทอง พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

8. ปิดขาเก้าอี้

ความหมาย เจตนาหรือแกล้งทำให้ผู้ครองตำแหน่งหรือหน้าที่อันใด ต้องเสียหรือพ้นจากตำแหน่งหน้าที่นั้นไป เก้าอี้ หมายถึง เก้าอี้ที่สำหรับนั่งปฏิบัติงานประจำ ปิดเก้าอี้ คือไม่ได้นั่งปฏิบัติงานในตำแหน่งนี้อีก แล้ว

ตัวอย่าง

ในหนังสือนิพนพานวังหน้า มีพระราชวิจารณ์ของรัชกาลที่ 5 ตอนหนึ่งว่า

“เมื่อรวบรวมความลงก็ไม่ผิดกับชาววังหน้าชั้นหลัง ๆ แลไม่ปองร้ายกันถึงจะหักกันลงข้างหนึ่ง เป็นแต่ประมวลอดีตกันนินทา กัน ตะตีนกัน ซึ่งนับว่าเป็นแบบอันไม่ให้ความเจริญแก่แผ่นดิน”

10. ผงเข้าตาตัวเอง

ความหมาย เมื่อเกิดปัญหาขึ้นกับตัวเอง หรือเกิดเรื่องอะไรเกี่ยวกับตัวเองแล้วตัวเองไม่สามารถแก้ไขได้

ความเป็นมา คนที่มีความรู้ความคิดดี มีสติ ปัญญาเฉลียวฉลาด ทำอะไรให้ใคร ๆ สำเร็จลุล่วงไปได้ แต่พอมมีปัญหาหรือมีเรื่องอะไร เกิดขึ้นกับตัวเอง กลับหมดปัญญาที่จะแก้ไข

11. เผลอเรือกระเซอกันรั้ว

ความหมาย เลินเล่อ ไม่เอาใจใส่ระวังดูแลให้รอบคอบ

ความเป็นมา มูลของสำนวนมาจากนิทานโบราณ ใน นนททุกปรกณัม เรื่องมีว่ามีพราหมณ์ไปชุ่มช้อนปลา กับภรรยา ภรรยาเป็นกาลีณีกระเดียดกระเซอกันรั้วตามสามี สามีช้อนได้ปลามาใส่กระเซอ ภรรยาก็ไม่พิจารณา ปลาก็ลอดลงน้ำไป สามีไม่รู้ช้อนได้หลงใส่กระเซอไปเรื่อย ๆ ปลาก็ลอดไปหมดไม่เหลือ ระหว่างนั้นมี ภรรยานายสำเภา เป็นหญิงดีมีสิรินั่งอยู่ท้ายเรือ เห็นปลาลอดลงน้ำก็ขี้ม นายสำเภาเป็นกาลีณี เห็นนางดู นายพราหมณ์แล้วขี้มเข้าใจว่านางพอใจ พราหมณ์ก็โกรธ จะให้นางไปเป็นเมียพราหมณ์ ในที่สุดนายสำเภากับนายพราหมณ์ ตกลงแลกเมียกัน เมียนายพราหมณ์อยู่กับนายสำเภา ทำให้พราหมณ์เจริญขึ้นเป็นเสนาบดีของพระเจ้าแผ่นดิน แล้ว ต่อมาได้เป็นเจ้าพระยาแผ่นดิน นั่นคือใครทำอะไรเผลอเรือเดินเล่อทำอะไรไม่รอบคอบก็พูดกันว่า “เผลอเรือกระเซอกันรั้ว”

12. แผ่สองสลึง

ความหมาย นอนหงายแผ่ สำนวนนี้มักใช้กับคนที่สิ้น หกล้มลงไปนอนหงายแผ่

ความเป็นมา มูลของสำนวนมาจากเงินเหรียญที่ใช้แทงถั่วไปตามโรงบ่อน บ่อนถั่วมีไม้ข่อยยาวปลายเป็น ห่วงกลมสำหรับคล้องเงินที่คนแทง เวลาแทงก็คล้องเงินลากมา หรือเอาไปจ่ายคนที่แทงถูกก็ได้ เหรียญสลึงกับ เหรียญสองสลึงเป็นเหรียญแบบติดเส้นใช้ไม้คล้องเกี่ยวไม่ติด นายบ่อนจึงทุบเหรียญสลึงกับเหรียญสองสลึงให้ พับงอ ที่แบบแผ่ติดตามรูปเดิมไม่ค่อยมี ดังนั้นเมื่อพบสลึงกับเหรียญสองสลึง ให้พับงอสำหรับให้ไม้ขอได้ง่าย สำนวน “แผ่สองสลึง” แล้วเอามาใช้เป็นสำนวนพูด เมื่อใครล้มล้มลงไปนอนแผ่ ก็พูดกันว่าลงไป แผ่สองสลึง

13. แพแตก

ความหมาย ญาติพี่น้องหรือคนที่เคยอยู่ร่วมกันจะจัดกระจายกันไป เช่นพูดว่าสิ้นผู้ใหญ่เสียคนก็เป็นแพแตก

ความเป็นมา มูลของสำนวนมาจากแพไม้ที่มีดรวมกันเป็นแพ เช่นแพไม้สัก แพไม้รวก ฯลฯ หวายหรือเครื่องที่รัดขาด ไม่นั่นก็กระจายเพ่นพ่านไป เรียกว่า แพแตก สำนวนนี้ใช้กับคนที่อยู่ร่วมกันมากๆ

“มึงจึงจ้วงจาบว่าหยาบคาย แสนร้ายเหยียมเกรียมไม่เจียมตัว

พลัดพ่อพลัดแม่เป็นแพแตก

กลับมาคืนแตกเอาเจ้าผัว”

บทละครรามเกียรติ์ของกรมพระราชนวंबर ๙

14. พุดจนโดนตอ

ความหมาย พุดเรื่องเกี่ยวกับผู้ใดผู้หนึ่งโดยไม่รู้ว่ามีผู้นั้นอยู่ในที่นั้นด้วย “ตอ” คือตอไม้ที่ตั้งโดดอยู่ในน้ำหรือพื้นดินเรามักจะเอามาเปรียบกับคนที่ปรากฏอยู่เฉย ๆ เช่นพูดว่า นั่งเป็นหัวหลักหัวตอ

15. ม้าดีดกระโหลก

ความหมาย กิริยาทำทางผลุบผลับกระโดดกระเดกลุกกลน

ความเป็นมา คนที่มีกิริยาทำทางผลุบผลับกระโดดกระเดกลุกกลน มักใช้ว่าผู้หญิงที่ไม่เรียบร้อย จะลุกจะนั่งหรือเดินพรวดพราดเตะนั่นโตดนี่กระทบโนนไปรอบข้างที่พูดว่า “ดีดกระโหลก” ฟังดูเป็น “ม้าดีดกระลา” แต่ความจริงเปรียบเหมือนกิริยาของม้า คือม้าที่พยศมักจะมีกิริยาที่เรียกว่า ดีด กับ ไทก อยู่ด้วยกัน

ตัวอย่าง

“เหมือนม้าดีดขี่สำหรับรบ ทั้งดีดขบไชกักัดสะบัดอย่าง”

กลอนพระอภัยมณี

16. เรือล่มเมื่อจอด

ความหมาย ทำหรือปฏิบัติอะไร ๆ ผ่านพ้นมาเรียบร้อย พอจะสำเร็จหรือพอเสร็จกลับเสียไม่สำเร็จไปได้

ความเป็นมา เปรียบเหมือนแจวพายเรือมาถึงที่หมาย พอจอด เรือก็ล่ม สำนวนนี้ใช้กับการพูดดีเรื่อยมา พอจะจบก็ลงไม่ได้ “เรือล่มเมื่อจอด” มักจะมีต่อว่า ตาบอดเมื่อแก่

“เรือ เทียบถึงท่าแล้ว และมา

ล่ม ละลายโศคา ชวดใช้

เมื่อหนุ่มเท่าชรา แสงสิ่ง ไตเฮย

จอด จ่อจวนเจียนได้ สิ่งนั้นศูนย์เสีย”

โคลงสุภาสิตเก่า

17. ล่มหัวจมท้าย

ความหมาย ร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยกัน ยากมีดีจนด้วยกัน ฯลฯ

ความเป็นมา จำนวนนี้มาจากเรือ ผัวเมียลงเรือไปค้าขาย ช่วยกันทำมาหากิน การไปเรือมักจะพูดกันว่า ผัวถือท้ายเมียถือหัว หรือผัวแจวท้ายเมียพายหัว เป็นการช่วยกัน เมื่อเรือล่มก็จมไปด้วยกัน จึงพูดกันว่า จมหัวจมท้าย

18. เลือดเข้าตา

ความหมาย มุ ทะลุ คือทำไม่คิดถึงผลได้ผลเสีย

ความเป็นมา มูลของสำนวนมาจากการชกมวย หรือการต่อสู้ เมื่อถูกต่อยหรือถูกตี ถูกฟันแทงแหว หน้าผาก หรือคิ้วแตกเป็นแผล เลือดไหลเข้าตา ก็เกิดมานะมุทะลุเข้าสู่อย่างไม่คิดชีวิต เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ทำให้ต้องมูมานะโดยไม่คิดหน้าคิดหลัง

ตัวอย่าง เสียพนันมากก็ยิ่งเล่นใหญ่ จึงควรพูดว่า เลือดเข้าตา

19. วัตถน

ความหมาย หกล้มราบลงไปกับพื้น

ความเป็นมา เมื่อหกล้มราบลงไปกับพื้น แล้วจะใช้พูดล้อคนที่ล้มว่าลงไปวัตถนว่ากว้างยาวเท่าไร

20. วิ่งเป็นไก่ตาแตก

ความหมาย ชุกชน ดันดันไปอย่างงมงาย

ความเป็นมา ซึ่งมาจากการเล่นชนชนไก่ ไก่ที่ถูกคู่ชนแทงด้วยเด็ยจนตาแตกไม่เห็นอะไร มักจะวิ่งหนี ชุกชนไปทั้ง ๆ ที่ไม่เห็นทาง

ตัวอย่าง ในพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ถึงเจ้าพระยาธรรมา ฯ แห่งหนึ่งว่า

“ไปควนหักใหม่เอางาใหญ่ ๆ ดี ๆ กลิ้งเสียถ้าต่อไปมันดีขึ้นจะต้องวิ่งหางาตาแตก”

21. สี่ตีนยังรู้พลาดนักปราชญ์ยังรู้พลั้ง

ความเป็นมา คำว่า สี่ตีน โบราณหมายถึงช้าง ในเรื่องนางนพมาศว่า “ถึงบุราณท้าวคชสารสี่ตีน ยังรู้พลาด นักปราชญ์ยังรู้พลั้ง ใครอย่าได้ประมาท คำอันนี้ก็เป็นจริง” เพราะว่าช้างเวลาก้าวเท้าจะก้าวหนักมั่นคงมากกว่าสัตว์อื่น ๆ

ตัวอย่าง

“สี่ตีน	คือช้างใหญ่	เยี่ยมเขา
ยังพลาด	พลิกแพลงเบา	บาทเท้า
นักปราชญ์	อาจองเอา	อรรถกล่าว ได้นา
ยังพลั้ง	พลาดขาดค้ำ	อย่าอ้างอวดดี”

โครงสุภาษิตเก่า

22. หัวชนกำแพง

ความหมาย สู้ไม่ถอย สู้จนถึงที่สุด ฯลฯ ไปติดกับกำแพงไปไหนไม่ได้ ก็ยังสู้

ตัวอย่าง บทละครศึกดาบรพรของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรฯ

“น้อย ฤณะะ เป็นไรมีละ คงได้ดูดีหรือก เล่นกะมันจนหัวชนกำแพงขึ้นะ”

23. หัวราน้ำ

ความหมาย เมาเต็มที

ความเป็นมา สมัยก่อนไทยเรามีการคมนาคมทางน้ำเป็นสำคัญใช้เรือ เป็นพาหนะทั้งในธุรกิจติดต่อค้าขาย ตลอดจนการเล่นรื่นเริงต่าง ๆ ในการเล่น

ตัวอย่าง แข่งเรือ คนในเรือมักจะกินเหล้าเมามากันเต็มที่แรงตัวไม่อยู่ หัวลงไปราอยู่ที่พื้นน้ำ จึงเกิดเป็นสำนวนขึ้นมา

24. หัวหกชั้นขวิด

ความหมาย ทำอะไรแผลง ๆ ทำอะไรโหดโผน ไม่ได้รักษากรรมมารยาท ทำตามใจชอบ

ตัวอย่าง

“เป็นการกินสำหรับเกียรติยศ จะหยิบฉวยอะไรแต่ละที่ง้างมือไม่ค่อยถนัด ผู้กินกันตามธรรมดาอย่างบ้านของตัวเองไม่ได้ หัวหกชั้นขวิดก็ไม่ต้องเกรงใจใคร”

ละคอนไทยไปอเมริกา

25. โฆษฐภัย

ความหมาย พูดไม่ดีจะเป็นภัยกับตัวเอง เป็นภัยที่เกิดจากปาก ส่วนใหญ่มุ่งไปถึงการพูดที่ไม่รู้จักที่ต่ำที่สูง การดูหมิ่น พระบรมเดชาานุภาพ การพูดเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาล

สำนวนไทยเกิดจาก แบบแผนประเพณี

1. กินขันหมาก-ได้แต่งงาน อย่างมีหน้ามีตา

ความเป็นมา สำนวนนี้มาจากประเพณีคู่ของแต่งงานของไทยที่มีมาแต่โบราณศึกดาบรพร คือการสู่ขอผู้หญิงมาเป็นภรรยา ฝ่ายชายต้องจัดขันใส่หมากไปหมั้นชั้นหนึ่งก่อน เรียกว่า “ขันหมากหมั้น” ถึงกำหนดขันแต่งงานก็ได้ของไปอีก มีเป็นสองอย่าง คือ ขันใส่หมากพลู ข้าวสารกับเตียบ

(ตะลุ่มหรือโต้ะ) ใส่ห่อหมก หมูต้ม ขนมจีน เหล้าอ้อย มะพร้าวอ่อน ฯลฯ เรียกว่า “ขันหมากดั่งกล่าว ฝ่ายหญิงรับไว้สำหรับเลี้ยงแขกและแจกจ่ายชาวบ้าน เพื่อแสดงว่า มีบุตรสาวได้แต่งงานเป็นหลักฐาน ใครที่มีบุตรได้แต่งงานจึงชื่อว่า “กินขันหมาก” ซึ่งหมายถึงได้กินของซึ่งเรียกว่าขันหมากเอก ขันหมากเลว นั้น สุนทรภู่ว่าไว้ในสุภาสิตสอนหญิงว่า “ท่านเลี้ยงมาว่าจะให้เป็นหอห้องหมายจะกองทุนสินกินขนม” นี้ก็หมายถึง กินขันหมาก เนื่องจากแต่งงานบุตรนั้นในกฎหมายลักษณะฝังเมียที่มีมาตั้งแต่แผ่นดิน พระเจ้าอู่ทองมีมาตรา หนึ่งว่า “ผู้ใดไปสู่ขอลูกสาวหลานสาว ท่าน บิดามารดาญาติแห่งหญิงตกปากให้ได้กิน ขันหมากท่านแล้ว” นี้แสดงว่าดำ” กินขันหมากเป็นจำนวนเก่าแก่ ที่สุดของไทย

ตัวอย่าง

“ถึงตกทุกข์ได้ใคร่ได้ความยาก แต่ได้กินขันหมากเป็นสองหน”

ไชยเชษฐา พระราชานิพนธ์ รัชกาลที่ 2

2. กินถั่ว

ความหมาย กินเลี้ยงในงานที่มีการเลี้ยงแขก

ความเป็นมา ในสมัยโบราณเวลาแต่งงานใหญ่และเลี้ยงแขกที่มาในงาน เสร็จอาหารของลาว แล้วจึงตอนของแทน จะมีของหวานสี่อย่าง สำหรับกินกับน้ำเชื่อมบ้าง หรือไข่ของอย่างอื่นบ้าง แต่ก็มีสี่อย่างเสมอ ของสี่อย่างนี้ มีคำ เรียกกัน เล่นๆ ว่า ไช้กบ นกปล่อย นองลอย อ้ายตื้อ ไช้กบ คือแมงลัก นกปล่อย คือ ลอดช่อง นางลอย คือข้าวตอก อ้ายตื้อ คือ ข้าวต้มน้ำอุ่น การเลี้ยงแขกที่มีของสี่อย่างนี้ คือกันเป็นงานใหญ่ ใครเป็นแขกไปร่วมงานและกินเลี้ยงก็เรียกว่ากินสี่ถ้วย

3. แก่เกี่ยว-พุดแก่ให้เกี่ยวข้องอยู่ในเรื่อง

ความหมาย พุดแก่ตัว หมายถึงพุดแก่ไปอย่างอื่น แต่แก่เกี่ยวหมายถึงพุดแก่ให้เกี่ยวข้อง มีวพันอยู่ในเรื่องที่พุดกัน จำนวนนี้ดูท่าทางจะมาจากการเล่นเพลง ซึ่งชายหญิงร้องเกี่ยวแก่กัน

4. เข้าตามตรอกออกตามประตู

สำนวนนี้แปลไปได้สองนัยหนึ่งแปลตามตัวที่ว่า “เข้าตามตรอก” ก็ หมายความว่าเวลา จะไปหาใครที่ไม่คุ้นเคย ให้ดูลาดเลา เลียมเคียงเข้าไปก่อนเช่น บ้านเขามีประตูเล็ก หรือมีทางสำหรับ เข้าออกอีกต่างหากก็ให้เข้าทางนั้น ไม่ควรจะเข้าทางประตูใหญ่ทีเดียว เมื่อเสร็จธุระแล้วเวลาจะ ออกก็ออกทางประตูใหญ่ได้แปลว่า ทำอะไรให้รู้การเทศะ อีกนัยหนึ่ง”เข้าตามรอก” คำ “ตรอก” เป็นแต่เพียงพูดให้คล้อง ของกับออก” ส่วนความหมาย สำคัญอยู่ที่ “ประตู” คือ ให้เข้าออกทาง ประตูตามที่มีอยู่ ซึ่งแปลว่า ทำอะไรให้ถูกต้องตามธรรมเนียมแต่อย่างไรก็ตามความหมายของ สำนวนนี้ก็ลงกันข้อที่ว่า ให้รู้จักทำให้ถูกต้องเหมาะสม

5. ครอบ

ความหมาย สอนวิชา ความรู้

ความเป็นมา “คำว่า “ครอบ” มาจากพิธีครอบโขนละคร” ซึ่งทำกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ คือ ผู้ฝึกหัดเป็นตัวโขนตัวละครรำ เมื่อหัดรำจนรำเพลงช้าเพลงเร็วได้ดีแล้ว ครูอาจารย์ก็จัดทำพิธี ครอบให้ พิธีมีหลายระยะแต่ที่สำคัญก็คือ ครูซึ่งแต่งตัวเป็นฤๅษีออกครอบศิระ ให้ศิษย์ แล้วเอา หัวโขนอื่นๆ มีหัวพระอิศวร หัวพระพิราмышฯ ครอบเป็นลำดับไปเสร็จพิธีแล้วศิษย์ที่ครูครอบให้นั้นก็ นับว่า เป็นตัวโขนตัวละครออกโรงเล่นได้ สรุปความว่า “ครอบ” คือครอบหัวโขนที่ครูใช้ศิษย์ แสดงว่าศิษย์นั้นความรู้วิชา รำดีแล้ว ต่อมาเราเอาคำ “ครอบ” นี้ใช้พูดเป็นสำนวนหมายถึงสอน อะไรให้ทุกอย่าง “ครอบ” เป็นสำนวนใช้คู่กับ “ขึ้นครู” จึงหมายความว่าเรียน “ใครครอบให้” หมายความว่าใครสอนให้ “ขึ้นครูแล้วหรือยัง” หมายความว่าเรียนจากครูแล้วหรือยัง

6. คู่เรียงเคียงหมอน

ความเป็นมา เป็นสำนวนที่ตามประเพณี แต่งงานของไทย ที่มีมาแต่โบราณ เมื่อรดน้ำคู่ บ่าวสาวเสร็จแล้วก็มี การส่งตัวเจ้าสาวที่เรือนหอ มีฤกษ์ เรียกว่า “ฤกษ์เรียงหมอน” คือปูที่นอน จัดหมอนสำหรับเจ้าบ่าวเจ้าสาววางเรียงเคียงคู่กัน “ คู่เรียงเคียงหมอนจึงเป็นสำนวน หมายถึง ความเป็นสามีภรรยา

ตัวอย่าง

“คู่บรกรรมบรรจกรณินทร์ ขนิษฐคู์เขนยทอง
 คู่พักตร์คู่พจนสนอง สุขคู่เขษผสม
 สรรพสิทธิ์คำฉันท์ของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตฯ

7. ทำมิ่งสิ่งขวัญ

ความหมาย ทำขวัญ คือทำพิธีของให้มิ่งขวัญในตัวอยู่มั่นคง และเจริญ

ตัวอย่าง

“น้ำไหลไฟดับ มาพบสบพับ โฉมยงทรงใน
 ทำมิ่ง สิ่งขวัญ แพทย์พราหมณ์क्रमครัน
 ตั้งเตียงเรียงไร ตามใต้ให้ไฟ จืดเทียนเวียนไป
 ธารทองสรงสนาน”

กาพย์ขับไม้ พระรถ

8. นอกรีด

ความหมาย ประพจน์ผิดไปจากแบบแผนขนมธรรมเนียมประเพณี

ตัวอย่าง

“ขอโทษโปรดเกิดพระมณี อะไรนี่นอกรีดมาก็ดขวาง
 ผู้ท่านจะคลั่งเกล้าเข้าหยกนาง ห้องกลางเปล่าอยู่นิมนต์ไป”

คำวีพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

9. บอกแขก

ความหมาย บอกคนทั้งหลายให้รู้ เพื่อให้มาช่วยเหลือทำกรงานต่างๆ

ตัวอย่าง

“แล้วบิดามารดาเจ้าบ่าวเจ้าสาว ก็จัดแจงแต่งสำขันคาวหวาน ยกไปให้ตราพวงญาติพี่น้อง และพระหลวงขุนหมื่นแลกรมการผู้มีบรรดาศักดิ์ การบอกแขกช่วยทำการวิวาหมงคลตามสมควร ทั้งสองฝ่าย”

ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ ภาคที่ 2

10. ปลุกหอ ลงโรง

ความเป็นมา แต่งงาน”ปลุกหอ” หมายถึง “ปลุกเรือนหอ” ซึ่งตามประเพณีไทยต้องมีเรือนหอ สำหรับคู่บ่าวสาวที่จะกินอยู่ด้วยวันเป็นหลักฐาน ”ลงโรง” หมายถึง ทำงานเป็นพิธีใหญ่โต มีปลุกโรงรับงานใหญ่โตออกหน้าออกตา เพลงฉ่อย สมัยเก่ามีร้องกัน “ที่เบารักกันหนาที่เขापากันหนึ ที่เขามั่งเขามืดมไปที่ปลุกหอลงโรง ฉิบหายตายโรงนั้นเป็นไร”

ตัวอย่าง

“บ้านเมืองในสมัยที่ยังไม่เจริญเปรียบ เหมือนบ้านเรา เมื่อแรกปลุกหอลงโรง บ้านเมืองในสมัยที่เจริญขึ้นแล้ว เปรียบเหมือนบ้านเรา เมื่อเกิดลูกครึ่งโหลไปแล้ว”

เรื่อง เศรษฐวิทยาของครูเทพ

11. ไปวัดไปวาได้

ความเป็นมา สมัยก่อนวัดเป็นที่พึ่งของประชาชน ชายหญิงไปชุมนุมกัน เช่นงานสงกรานต์เทศน์มหาชาติ ท่องกลอน ฯลฯ เป็นที่เข้าสังคมาออกหน้าออกตาอดกัน หญิงสาวที่มีรูปร่างหน้าตาดี พอจะอดได้จึงพูดเป็นสำนวนว่า ”ไปวัดไปวาได้”

ตัวอย่าง

“แม่เจลาน่ะเป็นที่พอใจเธอละเถา”

“เรื่องทีเดียวก็พอไปวัดไปวาได้ไม่อายเขาแต่น่ากลัวคุณพ่อจะไม่เป็นที่พอใจ”

บทละครพูด ทาโล่ห์ พระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ 6

12. ไปไหว้พระจุฬามณี

ความหมาย ตาย

ความเป็นมา มูลของสำนวนมาจากพิธีศพคนตาย มีอาบน้ำศพ ตราสังแล้วทำกรวยใส่ดอกไม้มารูปเทียนให้ศพคนตายในมือสำหรับไปไหว้พระจุฬามณีบนสวรรค์

13. ผัดเจ้าล่อ

ความหมาย ผัด หรือ ผัดเพี้ยน คือ เลื่อนเวลาไป

ความเป็นมา มูลของสำนวนมาจากการล่อช้าง ผัดข้างรบที่เรียกว่า “ผัดพาน” และ “ล่อแพน” ผัดพานมีคนถึงผัดล่อให้ข้างไล่ ล่อแพนมีคนขี่ม้าล่อให้ข้างไล่ สมัยก่อนมีในงานพิธีแห่ ละคร นาน คือ เดินกระบวนช้างม้า แล้วก็ผัดพานล่อแพน คำที่เรียกการล่อช้างว่า “ผัด” เป็นคำเดียวกับ “ผัด” เลื่อนเวลา เราจึงเรียกว่าการผัดเลื่อนเวลาเป็นสำนวนว่า “ผัดเจ้าล่อ” ใช้ได้ตลอดจึงการ ผัดเพี้ยนอะไร ๆ พอให้พ้นไป

ตัวอย่าง

“เจ้าอีกรับแล้วยังเลี้ยงไม่เที่ยงธรรม บอกเท่าไรว่าให้เจ้าเราจริงแจ่ม	เพราะสำคัญหลายอย่างแต่พรางเรา นี่เสียแกลิ่งผัดเจ้าล่อพอรู้เท่า”
	เพลงยาวกรมหมื่นสฤติย์

14. ผังรกฝักราก

ความหมาย ตั้งหลักแหล่งหรืออยู่ที่ใดที่หนึ่งถาวร

ความเป็นมา มูลของสำนวนมาจากพิธีฝักรากของทารก ในสมัยโบราณ คือ เมื่อทารกคลอดแล้ว บิดามารดาเอารากของทารกนั้นใส่หม้อตาลไว้เอาเกลือโรยบิดหน้าถึง 3 ชั้น ก็ทำพิธีฝักของที่จะเข้าพิธีมีมะพร้าวแตกหน่อ 2 ผล นำไปฝัง ณ บริเวณบ้านที่ดินที่ฝังรากับมะพร้าวนั้นเป็นที่ที่บิดมารดาจะไว้จะให้ เป็นของบุตรสืบไป เช่นเมื่อโตขึ้นจะแต่งงานก็ปลูกเรือนหอ หรือเรือนที่จะเป็นที่อยู่อาศัย ตรงที่ฝักรากมีต้นมะพร้าวขึ้นนั้นเป็นที่ตั้งตัวเป็นหลักแหล่ง สี่ ประเพณีนี้จึงเกิดคำว่า “ฝักรกผังราก” ขึ้น “ผังรก” ก็คือ ฝักรกตรงๆ “ฝักราก” หมายถึงฝัง หรือปลูกมะพร้าวแตกหน่อ อกรากตัดต้นเป็นยี่ดม้น สำนวน “ปลูกผัง” หมายถึง ทำให้เป็นหลักฐานที่มั่นคง

15. พิธีรดอง

เป็นสำนวนที่มีความหมาย 2 อย่าง

1. พิธีนั่นเอง เช่น พิธีบวชนาค
2. การกระทำอะไร ๆ ก็ได้ที่มีบทบาทมาก ในภาษาไทยมักจะมีคำต่อท้ายที่เรียกว่าสร้อยคำอยู่มาก สร้อยคำกลางที่ก็มีความหมายอย่าง “รดอง”

ความเป็นมา อาจจะมาจากการที่ต้องใช้ใบตองมากก็ได้ เลยพูดกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งหมายถึง พิธีนั่นเอง แล้วร่วมไปถึงใช้กับการกระทำอะไร ๆ ที่กระทำเป็นบทบาทมาก ซักซ้ายี่ดยาม

16. ไม่รู้จักหม้อข้าวหม้อแกง

ความหมาย ยังไม่เป็นการบ้านการเรือน ไม่รู้จักทำงานบ้าน ยังไม่เป็นที่แม่เรือน
สำนวนนี้ใช้กับหญิงสาว

ความเป็นมา ประเพณีไทยมีการให้เด็กสาวเข้าครัว ฝึกทำอาหาร แปลว่าให้รู้จักหม้อข้าว
หม้อแกงๆไว้ คือรู้ว่าหุงข้าวและทำกับข้าว

ตัวอย่าง

“แม่น้อย ฉันก็ทราบแล้วจ๊ะ แต่ข้างลูกสาวฉันนั้นใจมันยังเป็นเด็กน่ะ ไม่เป็นหม้อข้าวหม้อ
แกงอะไรได้เลย จะไปเป็นแม่เหี่ยวแม่เรือนยังงี้ได้”

17. ไม่เสียปีเสียเดือน

ความหมาย จัดทำหรือปฏิบัติไปตามธรรมเนียม เมื่อถึงคราวหรือถึงเวลา หรือถึงกำหนดที่
ควรทำ แปลว่า ไม่ให้ปีเดือน ที่ผ่านมาถึงนั้นต้องวางเงินไปเปล่า ๆ

18. แย่งกันเป็นศพมอญ

ความหมาย แย่งชิงสิ่งของกันจนจนกว่า

ความเป็นมา มูลของสำนวนนี้มาจากประเพณีทำศพของมอญมีปรากฏในเรื่องราชาธิราช
ว่า พระเจ้าหงสาวดีมหาปิฎกธร ทำศพพระราชมารดาเลี้ยง เช่น ของใช้ขอมทานของแจงดลอดจน
ฟองร้องชิงมรดกกันยุ่งเหยิง จึงพูดกันเป็นสำนวนว่า “แย่งกันเป็นศพมอญ”

19. ร้องเพลงในครัวได้หัวแก

ความเป็นมา ตามแบบธรรมเนียมไทยโบราณ หญิงสาวต้องเข้าครัวฝึกหัดหุงข้าวต้มแกง
อาหารต่าง ๆ ให้เป็นเวลาเข้าครัวเป็นเวลาทำงาน ใครร้องเพลงในครัวจึงมีค่าผู้ใหญ่ว่า “ร้องเพลง
ในครัวได้หัวแก” เวลาเข้าครัวจะได้ตั้งหน้าตั้งตาทำงาน ไม่ร้องเพลงเล่น

20. ฤกษ์งามยามดี

ความหมาย เวลาดี เวลาเหมาะ เวลาสมควร โอกาส ฯลฯ

ความเป็นมา มูลของสำนวนนี้มาจากตำราโหราศาสตร์ที่มีวิธีคำนวณดูวันเวลาฤกษ์ยาม
ที่เหมาะสมเป็นชัยมงคลสำหรับทำกิจการต่าง ๆ

ตัวอย่าง

“สัญญากันตกลง สองสหายคอยถึงวันฤกษ์งามยามดีแต่งตัวออกจากบ้าน”

นิยายเบงคลี

21. ลงขัน

ความหมาย ช่วยกันออกค่าใช้จ่าย

ความเป็นมา ลงขันเป็นประเพณีให้ของขวัญแบบโบราณ เช่น ในงานโกนจุกมีการเอาขันเซิงมาตั้งสำหรับญาติพี่น้อง แยกที่ไปร่วมงานเอาเงินหรือสิ่งของเครื่องรูปพรรณใส่ลงขัน เป็นการทำขวัญเด็กโกนจุก เรียกว่า ลงขัน ในประกาศรัชกาลที่ 5 เรื่องสมโภชรับพระสุพรรณบัฏมีความตอนหนึ่งว่า ส่วนซึ่งสมโภชใช้แรงกันในส่วนเฉพาะพระองค์ ๆ ก็คงจะมีกันอยู่ได้เป็นการเหมือนลงแยกกันในส่วนพระองค์ นี่ก็คือถวายของขวัญ ประเพณีลงขันปัจจุบันนับว่าหมดไป แต่มีการให้ของขวัญอย่างที่นิยมทำกันทุกวันนี้

22. ลงแขก

ความหมาย ขอแรงคนให้ช่วยทำงาน

ความเป็นมา สำหรับสำนวนนี้ใช้สำหรับงานอะไรก็ได้ แต่ที่ใช้กันส่วนมาเป็นการทำนาเกี่ยวข้าว คือข้าวนาในสุกแล้วเกี่ยวคนเดียวไม่ไหว ก็เลยต้องขอแรงจากเพื่อนบ้าน แล้วพลัดกันเขามาช่วยเรา และเราก็ไปช่วยเขา เป็นธรรมเนียมเรียกว่า “ลงแขก”

ตัวอย่าง

“เวลานั้นจำเลยกับพวกกำลังเลี้ยงสุรารอาหารกัน เพราะจำเลยลงแขกเอาแรงกันช่วยมุงหลังคาเรือนมารดาจำเลย”

โวหารกรรมสวัสดิ์คำพิพากษาศาลฎีกา

23. ่วนเป็นจุกจุก

ความเป็นมา จุกจุก คือ การทอดกฐินโดยวิธีจัดทำเครื่องกฐินเอง เริ่มจากเก็บฝ้ายจากไร่ของตน เอามาปั่นและทอเป็นผืนผ้า ตัดเย็บเป็นสบงจีวร ย้อมแล้วเข้าไตร

ตัวอย่าง

“หลังจากที่ได้สิ้นสุดชุดการแสดงแล้ว จึงต้องรีบลงมือทำงานจัดเข้าของลงหีบเหมือนจุกจุก การโยกย้ายของเราแต่ละทีมักช่างทุลักทุเลเสียจริง ๆ ต้องทำงานแข่งกับเวลาเสีย ตะบมไปทุกนัด พอดีพอร้ายแทบต้องหายใจทางปาก”

ละคอนไทยไปอเมริกัน

24. สิบเบี้ยชายไม่ขาด

ไม่มีดี ไม่มีค่า เลวทรามต่ำช้า หออะไรดีไม่ได้ มูลของสำนวนมาจากสมัยโบราณมี ประเพณีขายคน เช่นขายให้ไปเป็นทาส ในกฎหมายลักษณะทาสครั้งพระเจ้าอู่ทองมาตราหนึ่งว่า

“ผู้ใดขาดแคลนมีอาสน์ เอาพี่น้องลูกหลานญาติไปขายฝากประจำเชิงกระยาเบ็ย 2 แสน 3 แสนขึ้นไป ให้ค่อยไซ่ค่อยสอยอย่าให้ทำร้ายแก่ผู้คนท่าน”

หมายความว่า มีราคาหรือค่าตัว 2 แสน หรือ 3 แสน เบ็ย การขายอาจจะมีราคามากหรือน้อยก็แล้วแต่ฐานะบุคคล ดีก็ขายได้แพง ไม่ดีก็ถูก

25.เออนอห่อหมก

ความหมาย รับคำด้วยดี ตกกลงด้วยดี

ความเป็นมา สำนวนนี้มาจากประเพณีแต่งงานในวันสุกดิบ คือวันก่อนฤกษ์แต่งงาน ฝ่ายชายจะต้องจัดผ้าไหว้และขันหมากไปบ้านเจ้าสาว ขันหมากมี 2 อย่าง เรียกว่าขันหมากเอกกับขันหมากเลว ขันหมากเอกจะมีข้าวสาร หมากและพลู มีเตียบ คือตะลุ่มใส่หมากพลู หมูต้ม ห่อหมก ขนมจีน ขันหมากเลวมีขนมกับลูกไม้ต่าง ๆ ห่อหมก เป็นของสำคัญที่ขาดไม่ได้ ทั้งสองคำรวมกัน จึงหมายถึง ทั้งสองฝ่ายตกลงด้วยดี รับคำด้วยดี

ตัวอย่าง

“ในกระบวนการที่พรรณนาถึงพระเดชพระคุณทูลกระหม่อม ยังมีอีกมาก แต่จะหาใครรับเออนอห่อหมกเป็นพยานก็ไม่มีตัวเสียแล้ว”

พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ถึงสมเด็จพระยวงษราชวชิรญาณฯ

สำนวนไทยเกิดจากความประพฤติ

1. กินข้าวร้อนนอนสาย

กินข้าวร้อน หมายถึง กินข้าวหรืออาหารที่ปรุงแล้วเสร็จกำลังร้อน นี้จะกินร้อน ๆ เมื่อใดก็ได้ นอนสายหมายถึง ตื่นนอนเมื่อใดก็ได้ ทั้งสองคำนี้รวมกัน หมายถึงบุคคลชั้นขุนมูลนายที่ทำงาน อย่างอิสระแก่ตน ผิดกับคนชั้นที่ต้องอยู่ในบังคับ ซึ่งนอนสายไม่ได้ และกินก็ไม่สะดวก ถึงเวลาจะกินไม่ได้กินทันที กว่าจะได้กินอาหารเย็นจิตไม่มีรส ส่วนคนที่มีอิสระ นี้จะกินก็ได้กินทันที จะตื่นเมื่อใดก็ได้

2. ข้านอกเจ้า ข้าวนอกหม้อ

การกระทำหรือประพฤดิอะไรนอกออกไปจากคำสั่งหรือแบบอย่างธรรมเนียม ส่วนนี้ใช้หมายความถึงการแอบอ้างตนว่าเกี่ยวข้องกับผู้ศักดิ์สิทธิ์หรืออะไรอย่างใดอย่างหนึ่งให้คนหลงเชื่อ

“กาลแต่ก่อนเจ้านายน้อยตัวก็ไม่รู้ว่าช่างไหนหนักครั้นภายหลัง เจ้านายมากขึ้นก็เกิดการรู้ว่าไปต่าง ๆ เป็นการข้านอกเจ้า ข้าวนอกหม้อ ลูกนอกพ่อ หลานนอกปู่ เป็นขึ้น”

พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 4

3. ข้าวแดงแกงร้อน

ข้าวแดงเป็นข้าวที่สีด้วยมือ ไม่ขัดจนเป็นสีขาว เพราะในสมัยโบราณยังไม่มีเครื่องสี คนทั่วไปจึงกินข้าวแดงกัน ถ้าจะกินข้าวขาว คือข้าวที่ขัดจนขาว แต่เฉพาะคนชั้นสูงที่อยู่ในวัง และบ้านที่ใหญ่ ๆ โต ๆ ข้าวแดงแกงร้อนหมายถึง บุญคุณ คือเมื่อกินข้าวของผู้ใดก็ต้องคิดถึงบุญคุณของผู้นั้น

ตัวอย่าง

“อนึ่งนายมีคุณอันสุนทร เพราะข้าวแดงแกงร้อนได้กินมา”

ทศทิศสอนบุตร

4. คดในข้องอในกระดูก

คือ คนที่มีสันดานคดโกง

5. คบพาลพาลพาไปหาผิด

สำนวนนี้มีความหมายอยู่ในตัวของสำนวนอยู่แล้ว และมักจะมีคำต่อท้ายว่า คบบัณฑิตพาไปหาผล

6. ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด

มีวิชา มีความรู้ทุกสิ่งทุกอย่างแต่ตั้งตัวให้เป็นหลักฐานไม่ได้ หรือเมื่อคราวที่มีเรื่องเกิดขึ้นกับตัวเอง กลับไม่มีปัญญาที่จะแก้ไขให้ตัวเองรอดพ้นมาได้

7. คางคกขึ้นวอ

คนชั้นต่ำที่ไม่เคยมี ไม่เคยได้สิ่งที่ตัวเองคาดหวังไว้ แล้วกลับมาขึ้นมาได้ขึ้นมา ก็แสดงกิริยาให้เห็นว่าเห่อต่าง ๆ

8. ได้แกง เทน้ำพริก

ได้ของใหม่อะไรแปลก ๆ มากก็ทิ้งของเก่าที่มีอยู่เป็นประจำ น้ำพริก นั้นเป็นของประจำสำหรับการทำข้าวของคนไทยมาแต่สมัยโบราณ กับข้าวอื่นอาจจะเปลี่ยนไปต่าง ๆ อย่างนั้นอย่างนี้บ้าง แต่น้ำพริกก็ยังคงอยู่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง

9. ถลุง

ใช้จ่ายเงินหรือทรัพย์สินสมบัติหรือสิ่งของอย่างหนึ่งอย่างใดหมดสิ้นไปอย่างเหลวไหลในเวลาอันรวดเร็ว สำนวนนี้เอาการหลอมเหล็กให้ละลายมาเปรียบ

ตัวอย่าง

“ข้าคงไม่ได้เงินคืนอีกแล้ว อะไรถลุงเสียได้ถึงแปดสิบเหรียญในพักเดียว แปดสิบเหรียญ”

วานิสวานิช พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

10. เถนตรง

ซื่อหรือตรงจนเกินไป ไม่คิดถึงอะไรควรจะเป็นอย่างไรจึงจะเหมาะสมหรือดี ลักษณะของเถนตรงอาจเกิดจากความเขลา ความคิดไม่ถึง หรือความไม่เฉลียวอย่างไรก็ได้ แปลว่าไม่มีไหวพริบ

11. นกสองหัว

คนกลับกลอกโลเล ทำตนเข้าด้วยทั้งสองฝ่าย ไม่มีอุดมคติมั่นคง เหตุที่เอนกมาเปรียบก็เพราะว่า สมัยก่อนเคยเรียกหญิงงามเมือง (นครโสเภณี) หรือหญิงที่หากินอย่างนี้ว่า นก เมื่อพูดว่า นก ก็เป็นอันว่ารู้กัน

ตัวอย่าง

“เหม่ออ้ายเชียงทองจงหองเอา ลงไปเข้ากับไทยช่างไม่กลัว
แต่ก่อนนั้นมันขึ้นแก่เราเนี่ย ถือดีหยิ่งยกนกสองหัว”

เสภาขุนช้างขุนแผน

12. นอนกินบ้านกินเมือง

นอนหลับจนสายแล้วยังไม่ตื่น จำนวนนี้เอาขุนนางที่เป็นเจ้าเมืองมาเปรียบ นอนอย่างเจ้าเมือง ซึ่งหมายถึงว่าถ้าเป็นขุนนางที่ใหญ่โตแล้วมักจุนอนตื่นสาย

13. บทบาทมาก

มีกิริยาท่าทางมาก จะทำอะไรสักอย่างก็ซ้ายี้ดยาด ไม่เสร็จสักที มูลของจำนวนมาจากละครรำมีกระบวนลีลาท่าทางมากตามศิลปะของการรำ เรียกว่ามีบทบาทมาก เราเอามาใช้กับคนธรรมดาที่ทำอะไรซ้ายี้ดยาด

14. บอกลีห้อย

แสดงท่าทีหรือคำพูดให้รู้ว่ามีลักษณะหรือนิสัยสันดานอย่างไร เช่น แต่งตัวบอกลีห้อยนักเลง หมายความว่าแต่งตัวแสดงว่าเป็นนักเลง

15. บ้าบิ่น

บ้าบิ่นเป็นชื่อขนมชนิดหนึ่ง คนที่มุกทะลุบ้าร่าเห่า พูดหรือทำอะไรวืดดีไม่เข้าเรื่องเรียกกันว่า บ้าบิ่น

16. ปากปลาร้า

ชอบพูดติฉินนินทาว่าคนหยาบ ๆ ไม่น่าฟัง จำนวนนี้เอาปลาร้ามาเปรียบ

17. ผักชีโรยหน้า

ทำอะไรแต่เพียงเล็กน้อยเป็นการฉาบหน้าเพื่อจะลวงให้เห็นว่า ทุกสิ่งทุกอย่าง เรียบร้อย สมบูรณ์ หรือทำเพียงผิวเผินฉาบหน้าชั่วคราวให้เห็นว่าดี จำนวนนี้มักพุดในทางที่ไม่ดี แต่กลางที่ใช้ในทางดีก็ได้

ตัวอย่างเช่น ในนิราศภูเขาทองรำพัน ของสุนทรภู่

“ใช้จะมีที่รักสมัคมาด แรมนิราศสร้างมิตรพิศมัย
ซึ่งควรญคร่าทำทีพิริพไร ตามนิสัยกาพย์กลอนแต่ก่อนมา
เหมือนแม่ครัวคั่วแกงพะเนางผัด สารพัดพยัญชั่งเครื่องมังสา
อันพริกไทยใบผักชีเหมือนสีกา ต้องโรยหน้าเสียดักหน้อยอร่อยใจ”

18. ผ่าเหล่า

มีนิสัย สันดานหรือความประพฤติ ผิดแผกแตกต่างไปจากเชื้อสายวงศ์ตระกูล เหล่าคือ เทือกเถาเหล่ากอ จำนวนนี้บางทีก็พุดว่า ผ่าเหล่าผ่ากอ

ตัวอย่าง

“เงินดำพิรุณ ปลอมซื้อปลอมขาย ให้ท่านฉิบหาย กินสบายแต่เองใช้ลูกพระเจ้า ผ่าพวกผ่าเหล่า เขานี้เป็นลูกนักเลง”

ประดณธรรมความเก่า

19. ผ่าฉับไว้

กิริยามารยาทเรียบร้อย จำนวนนี้เอาผ้าที่พับเรียบร้อยมาเปรียบ มักใช้กับผู้หญิง

20. แม่แหพาน

มีนิสัยพาลเกะกะระราน แห คือ ตาข่ายสำหรับทอดจับปลา แหพานคือทอดหรือเหวี่ยงแหไปโดนปลา

ตัวอย่าง

“ฟังเหน็บ แสนเจ็บใจขุนให้ขุนหัน
ค้อนควักชักหน้าจึงว่าพลัน ก็กระนั้น แหละแม่แหพาน”

บทละครรามเกียรติ์ของกรมพระราชวังบวร ฯ

21. ไม้อ่อนดัดง่าย ไม้แก่ดัดยาก

ถ้าจะอบรมสั่งสอนหรือตัดสันดานนิสัยสันดานคนให้ประพฤติดี ให้ทำตั้งแต่เด็กจึงจะได้ผล ถ้าโตเต็มทีอายุมากแล้วจากที่จะได้ผล เปรียบเหมือนตัดไม้ เช่น ตัดไม้ ต้องการตัดให้เป็นรูปต่าง ๆ ต้องตัดตั้งแต่ลำต้นกิ่งก้านยังอ่อนก็จะเป็นรูปได้ตามต้องการ ถ้าไม่โตแก่เสียแล้ว ตัดให้ให้เป็นรูปร่างยาก ตัดไม่ดีอาจจะหัก

22. รั้นวิชา

ทำอะไร ปฏิบัติอะไรหรือประพฤติอะไรผิดอะไรผิดปกตวิสัยที่คนธรรมดาเขาทำกัน มูลของสำนวนมาจากคติที่ว่ากันว่า คนมีวิชาแก่กล้านั้นจะทำอะไรแปลก ๆ ผิดคนทั้งปวง เช่นคนทั้งหมดเขานั่งในร่ม แต่ตัวเองไปนั่งตากแดดอยู่คนเดียว สำนวนนี้ใช้กับคนที่มีความจริง ๆ หรือใช้กับคนไม่มีวิชาความรู้อะไรเลยก็ได้

23. รักดีห้ามจั่ว รักชั่วห้ามเส้า

ทำตัวดี ประพฤติดี มีความรู้ก็ย่อมจะได้งานเบางานสูง ทำตัวไม่ดี ประพฤติไม่ดี ไม่มีวิชาความรู้ก็ย่อมจะต้องทำงานหนัก งานต่ำ จั่วเป็นของเบาต่างกับเส้าที่เป็นของหนัก

ตัวอย่าง

“รัก ความเจริญรุ่งเรือง	ระวังตน
ดี ชั่วตัวต้องตน	เที่ยวจ้าง
ห้ามหยาบแบกของชน	เอาค่า แรงเฮย
จั่ว ย่อมเบาบ่าบ้าง	แบ่งได้เดินสบาย
รัก การหยาบย่งแล้ว	เลยระยำ
ชั่ว ปมีใครทำ	โทษให้
แบก แต่ใจจึงมำ	งงง่วนนอนแฮ
เส้า หนักหามเหน้อยได้	ยากแท้ทำการ”

โครงการหุ้สุภาษิต

24. สิ้นหลังยาว

ชี้เกียด เกียดคร้าน สำนวนนี้พูดเต็มว่า ชี้เกียดสิ้นหลังยาว

25. เอาจมูกเขามาหายใจ

อาศัยผู้อื่นให้ทำงานให้ ฟุ้งผู้อื่นวานผู้อื่นให้เขาทำอะไร ๆ ให้ มุ่งถึงว่ายอมจะไม่สะดวก ไม่ได้รับผลดี ส่วนวนนี้บางทีพูดว่า เขาจุมุกคนอื่นมาหายใจ หรือว่ายิ้มจุมุกเขามาหายใจ

สำนวนไทยเกิดจากการละเล่น

1. เข้าตาจน

สำนวนนี้มาจากการละเล่นที่มีตัวหมากเดินตามตาราง เช่น หมากกรุก หมากตัวใดต้องตก อยู่ในตาซึ่งไม่มีทางจะเดินต่อไปอีก ก็เรียกกันว่า จน คือแพ้ ใครที่ต้องตกอยู่ในที่อัปจนไม่มีทาง เบี่ยงปายเอาตัวรอดได้ ก็เรียกว่า เข้าตาจน

ตัวอย่าง

“สิ้นคิดฤทธาเข้าตาจน

จนผลาญนฤมลให้มรณา”

อิเหนา พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

2. คลุกคลีตีโมง

อยู่ร่วมกัน คลุกคลีอยู่ด้วยกัน คำว่า ตีโมง หมายถึงตีฆ้อง การละเล่นของไทยในสมัยโบราณ มักจะมีฆ้องกับกลองเป็นอุปกรณ์ เช่น โมงครุ่ม ระเบ็ง ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาในบุณโณวาท คำ ฉันทว่า

ตัวอย่าง

“โมงครุ่มคณาชายกลเพศพิงแสงยง ทับทรวงสอั้งแผง ก็ตระกูตะโกดำ เทริดใส่ปีไคร่ยล ก็ ละเล่นละลานท่า กุมแฉ้ทวารำ ศรีบร้องดำนินวง”

3. ถูกขา

หมายความว่า เข้าคู่ หรือเข้าพวก หรือเข้าชุดกันได้สนิทสนมกลมเกลียวกันดีไม่ขัดเงิน เช่นเล่นฟุตบอลถูกขา กัน เดินรำถูกขา กัน มูลของสำนวนนี้มาจากการเล่นที่ประกอบด้วยผู้เล่นหลาย ๆ คน เช่นเล่นไพ่ ถ้าเคยเล่นด้วยกันมาก่อนเรียกว่าถูกขา กัน

4. นักเลงอดเพลงไม่ได้

มีนิสัยชอบแล้วอดไม่ได้ มูลของสำนวนน่าจะมาจากการเล่นเพลง นักเลง หมายถึงนักเล่น เมื่อเป็นนักเล่นแล้วเห็นคนอื่นเล่นเพลงกันก็อดที่จะเข้าร่วมวงไม่ได้ ต่อมาใช้กว้างออกไป หมายถึงอะไรก็ได้เมื่อชอบแล้วก็อดที่จะประพฤติไม่ได้

5. โใบแดง

ใครมีกำลังความสามารถหรืออิทธิพล หรืออำนาจหรืออะไรก็ตามที่จะถือเอาสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ แล้วรีบเอาทันทีเป็นลักษณะของการแย่งชิงกัน ใช้ในเรื่องอะไรก็ได้ ใช้ได้ทั่ว ๆ ไป มูลของสำนวนมาจากบทร้องเล่นโบราณที่ว่า “ซักสาวเอ๋ย มะนาวโตงเตง ขุนนางมาเอง มาเล่นซักสาว มีใครยิวสาวได้สาวเอา มีใครสิ้นเอาเถววัลย์ต่อเข้า”

11. ไม่มีปีมีกลอง

ทำหรือพูดขึ้นมาโดยไม่มีเค้ามูล มูลของสำนวนนี้มาจากการรำละคร หรือกระบี่กระบองที่ใช้ปีกับกลองทำเพลง เป็นจังหวะประกอบรำ เช่น ในเสภาขุนช้างขุนแผนตอนโจรปล้นขุนศรีวิชัย จับขุนช้างกับนางแพรวทองให้รำ มีกลอนว่า “เจ้าขุนช้างกับนางแพรวทอง ว่าไม่มีปีกลองรำไม่ได้” แปลว่าเมื่อจะรำก็ต้องมีปีกลอง ดังนั้นอะไรที่เกิดขึ้นเจียบ ๆ เฉย ๆ โดยไม่มีเค้ามูล จึงพูดเป็นสำนวนว่า ไม่มีปีมีกลอง

12. ไม้ตาย

นำหรือยกเอาข้อสำคัญมาใช้หรือกล่าวอ้าง โดยที่เชื่อว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะต้องจำนน หรือไม่ให้รอดพ้นไปได้หรือพ่ายแพ้ มูลของสำนวนมาจากเพลงกระบี่กระบอง ตลอดจนจนมวย เช่นเวลาตีต่อຍหมายเอาที่สำคัญที่คู่ต่อสู้จะต้องแพ้ เช่น แสกหน้าดอกไม้ทัด (ชอกหู) ปลายคาง กำดัน การทำถ้าถูกที่สำคัญเหล่านี้เรียกว่า ไม้ตาย เมื่อแปลเป็นสำนวนพูดว่า “โดนไม้ตาย”

13. ไม้ نرم

ทำหรือพูดอะไรก็ตามต่อผู้หนึ่งผู้ใดหรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดเพียงเบา ๆ ไม่ให้หนักรุนแรง มูลของสำนวนมาจากปีพาทย์ คือการบรรเลง ปีพาทย์มีสองอย่าง ถ้าจะให้เสียงดังแรงใช้ไม้ตี ชนิดที่เรียกว่า “ไม้แข็ง” ถ้าจะให้เสียงเบาฟังนุ่มนวล ให้ใช้ไม้ตีที่เรียกว่า ไม้ نرم นำมาใช้เป็นสำนวนหมายความว่า คนที่ทำผิดหรือทำอะไรรุนแรงเกินไป แทนที่จะลงโทษก็ว่ากล่าวสั่งสอนให้รู้สำนึกตัว เรียกว่าใช้ไม้ نرم

14. ร้องจ๊อก

ไม่ต่อสู้ ยอมแพ้ มูลของสำนวนมาจากการเล่นชนไก่ ขณะต่อสู้กัน ตัวใดแพ้ไม่ต่อสู้จะร้องออกเสียง จ๊อก และวิ่งหนีไป

15. รำพัด

หมายความว่า เล่นไพ่ตอง วิธีเล่นไพ่ตองมีไพ่ถือในมือ 11 ใบ เวลาคลี่ไพ่ออก ไพ่มีรูปเหมือนพัดด้ามจิ๋ว จำเป็นท่าต่าง ๆ เรียกว่า จำพัด

16. จำไม่ดีโทษปีพาทย์

ตัวเองทำไม่ดี ทำไม่ถูกหรือทำผิดแล้วไม่รู้ หรือไม่ยอมรับว่าตัวผิด กลับไปชี้ด่าไปโทษเอาคนอื่น มูลของสำนวนมาจากการพอนำ ทำท่าที่มีการบรรเลงปีพาทย์ประกอบ ปีพาทย์เป็นหลักของการรำลีลาท่ารำ ต้องให้เข้ากับกระบวนปีพาทย์ ผู้รำชำนาญก็รำเข้าปีพาทย์ได้งามถ้าไม่ชำนาญก็ผิดจังหวะพลัดพลาดไปไม่งาม สำนวน จำไม่ดีโทษปีพาทย์ หมายความว่า ตนจำไม่ดีแล้วไปโทษปีพาทย์ว่าทำเพลงผิด

ตัวอย่าง ท่าละครมีกลอนว่า

“แม้ชำนาญการฝึกสู้ดีกลับ	บทสำหรับท่าที่ที่แอบแฝง
ยอมเจนนัดคัตลอกออกสำแดง	แม่นจะแก่งทำบ้างก็ยังมี
หากว่าไม่เชี่ยวชาญการฝึกหัด	ถึงจะดัดตามต้อยสักร้อยสี่
ไม่นิยมนวนลยลกลวิธี	อาจโทษพาทย์กลองรับร้องรำ”

17. ลงโรง

หมายความว่า เริ่มลงมือทำ ตั้งต้นทำ ลงโรงเป็นภาษามโหรีสพ เช่นการเล่นละครรำปีพาทย์ทำเพลงไปก่อนเรียกว่า โหมโรง พอได้เวลาตัวละครออกแสดงเรียกว่า ลงโรง เล่นไปจนเลิกเรียกว่า ลาโรง แปลตามตัวว่า ลงมาที่โรง ลงโรงเมื่อใช้กับการเล่นมโหรีสพ ก็แปลว่าเริ่มเล่น เริ่มแสดง เมื่อใช้เป็นสำนวนหมายความว่า เริ่มลงมือทำ ตั้งต้น

18. ลดข้อกินเบียร์

สำนวนนี้มาจากการเล่นบิลเลียด คนเล่นเก่งเมื่อไปอยู่ในหมู่คนเล่นไม่เก่งเวลาเล่นมักจะไม่นับรวมแต้ม หรือสร้างหย่อนฝีมือให้เพลาลง จะได้มีคนเล่นด้วย การเล่นมักจะเล่นเป็นการพนัน คนแพ้ต้องเสีย โดยการกินเบียร์ คนเก่งที่สร้างหย่อนมือเพื่อเล่นเอาเบียร์จึงพูดว่า ลดข้อกินเบียร์

19. เล่นเอาเถิดเจ้าล่อ

หมายความว่า สอนกัน สอนกันไปสอนกันมา คนละที่ไม่พบกัน ตามหากันคนนี้ไป คนนั้นมา ไม่พบกัน มูลของสำนวนนี้มาจากการเล่นที่เรียกว่า เอาเถิด ฝ่ายหนึ่งล่อให้ได้ ฝ่ายหนึ่งตามจับ ฝ่ายล่อพยายามหลบหลีก ไม่ให้อีกฝ่ายไล่จับได้

20. วุ่นเป็นงานหา

หมายความว่า รุ่นต่าง ๆ มูลของสำนวนนี้มาจากการเล่นมหรสพ มหรสพที่เล่นในงาน เรียกตามธุรกิจที่ติดต่อ มี 2 อย่าง คืองานหางานหนึ่ง กับงานช่วยอีกงานหนึ่ง งานหมายถึงงานที่เจ้าของงานให้มหรสพ ไปเล่นในงาน และเสียเงินเป็นค่าจ้าง ให้แก่เจ้าของโรง ตามราคาที่ตั้งลงกันได้ ส่วนงานช่วย เป็นงานที่เจ้าของโรงนำมหรสพไปช่วยเจ้าของงาน โดยไม่รับเงินค่าจ้าง

21. ศอกกลับ

หมายความว่า แก่เรื่องหรือข้อกล่าวหาย้อนกลับไปยังผู้กล่าวหา มูลของสำนวนมาจากการชกมวยไทย เวลาเข้าประชิดใช้ศอกกลับหลังให้ถูกคู่ต่อสู้ ถ้าถูกแล้วจะถูกอย่างจัง เรียกว่า ศอกกลับ การพูดหรือทำอะไรเป็นการแก้เรื่องหรือข้อหาให้ย้อนกลับไปที่ดินเรื่องจึงพูดว่า ศอกกลับ

22. สายป่านสั้น

หมายความว่า มีเงินน้อยทุนน้อย มูลของสำนวนมาจากการเล่นว่าจูปาคว่าปักเป้า ว่าจูปาคต้องสายป่านที่ยาวจึงจะคว่ำสะดวก และเมื่อติดปักเป้า ให้เสียทำอะไรก็ได้แต่ถ้าสายป่านสั้นก็ทำอะไรไม่ได้ เช่นคนที่ทำงานหรือขยายกิจการอะไรให้ใหญ่โตไม่สำเร็จ

23. สิ้นเขม่าไฟ

สำนวนนี้มาจากการเล่นโต๊ะจีน เช่นเครื่องลายคราม เครื่องสีต่าง ๆ ในตำนานเรื่องเครื่องโต๊ะแลถ้วยนั้น มีความตอนหนึ่งว่า

ตัวอย่าง

“ส่วนของเก่ากับของใหม่นั้น สังเกตได้ที่ของใหม่ยังไม่หมดผิวอย่างหนึ่ง เรียกในพวกเล่นโต๊ะว่า เขม่าไฟ คือน้ำเคลือบเงาอย่างกล้ำ สีดูยังสดเกินไป จับผิวเนื้อดูก็ยังคงคายไม่เรียบราบไม่เหมือนกับของใหม่”

24. หัวไม่วาง หางไม่เว้น

หมายความว่าเอาทั้งหมด เอาทุกอย่าง ทำอยู่ตลอดเวลา สำนวนนี้มักพูดเกี่ยวกับการเล่นเด็กเล่นหัวไม่วาง หางไม่เว้น จึงอาจเอามาจากการเล่นของไทย ที่สมัยโบราณเรียกว่า งูกินหาง ซึ่งมีคำพูดอยู่ในตอนท้ายว่า กินหัวกินหาง กินกลางตลอดตัว มิฉะนั้นก็อาจมาจากปลา คือกินทั้งหัวกินทั้งหาง หมาคนเดียว ไม่ปล่อยให้คนอื่นได้กินบ้าง

25. ออกโรง

ออกแสดงการละเล่นมหรสพ คำว่าโรงหมายถึง โรงโขนโรงละคร โรงหนัง ส่วนนวนนี้ใช้ใน
หามหรสพแม้จะไม่ใช่โรงแต่เป็นการเล่นมหรสพอะไรก็ได้ บางครั้งใช้กับผู้ที่ออกทำงานด้วยตนเอง
เองทั้ง ๆ ที่ตนไม่ต้องทำ แต่ก็ออกทำเองก็ได้

ตัวอย่าง

“ทั้งรูปร่างจริตติดโอโถง เคยเล่นนอกออกโรงมาหลายหน
ขับรำทำได้ตามจน ดีจริงยิ่งคนที่มาเคย”

อิเหนา พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

สุภาษิต คือ คำกล่าวที่ตีงามมีความหมายลึกซึ้ง เป็นคติสอนใจ อ่านแล้วเข้าใจง่ายโดยไม่ต้องแปลความหมาย

สุภาษิต คือ คำที่กล่าวตามศัพท์แล้วมีความหมายเป็นกลางๆ ใช้ทั้งทางดีและทางชั่วแต่โดยความหมายแล้วประสงค์คำกล่าวที่เป็นคติ

สุภาษิต หมายถึง คำพูดที่พูดออกมา ไม่ว่าจะป็นทำนองสำนวนโวหาร หรือคำพังเพย แต่มีเนื้อความหรือความหมายที่ดี เป็นคำตักเตือนสั่งสอน และสะกิดใจให้ระลึกถึงอยู่เสมอ

สุภาษิต คือ สำนวนโวหารที่แสดงถึงความคิดสูง และสืบทอดมาแต่โบราณ แสดงถึงความเจริญของวัฒนธรรมทางด้านภาษา ซึ่งแต่ละภูมิภาค แต่ละท้องถิ่น และแต่ละชุมชน ก ร ะ ที่ ง แต่ละเหล่าอาชีพก็มีสำนวนของใครของมันคล้ายกันบ้าง แตกต่างกันไปบ้าง ทั้งนี้เพราะที่ ม า ไ ม่ เหมือนกันแต่โดยความหมายมักเทียบเคียงกันได้ แม้แต่ภาษาต่างวัฒนธรรมก็ยังมีส่วนคล้ายกัน ในทางอุปมา

สุภาษิต แปลว่า ⁹“ถ้อยคำที่ดี หมายถึงคำสอนเตือนสติเป็นวาโยบาย เป็นอุบายแห่งการใช้คำอย่างหนึ่ง การใช้สุภาษิตประกอบคำพูดหรือบทความเป็นศิลปสำคัญในการสื่อความหมาย เพราะจะทำให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านเข้าใจในเนื้อหามากยิ่งขึ้น สุภาษิตตรงกับสุภาษิตว่า Proverb มุ่งสอนให้ทำหรือสอนให้เว้น หรือสอนโดยชี้ให้เห็นความจริง ให้พิจารณาเห็นเองได้ ”

สุภาษิตต่าง ๆ คือ แนวทางเตือนใจช่วยแนะทางเดินที่ถูกที่ควรในชีวิตให้ดำเนินไปได้ทุกทาง

เตือน ในการงานอาชีพที่ถูกที่ควร

เตือน ใจและเตือนชีวิตให้ไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง

เตือน ในการคบมิตร เลือกรู้คู่ครอง

เตือน และแนะคุณประโยชน์นานาประการแก่ทุกท่าน

⁹ ประภาศรี สีหอำไพ, วัฒนธรรมทางภาษา พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 390.

สุภาษิต คือ ¹⁰“คำกล่าวที่ตีความเป็นจริงทุกกาลเวลาหรือเป็นอมตวาจา ใช้ในการอบรมสั่งสอน ชี้แนะแนวทางแห่งชีวิต ให้ข้อคิดเตือนใจแก่ผู้ฟังและผู้ใช้”

ภาษิตเป็นคำกล่าวสรุปความเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังแม้เป็นคำกล่าวที่ไม่ดี แต่เป็นประโยชน์เป็นการชี้แนะ แนวทางสั่งสอน ตักเตือน ให้ข้อคิดเป็นข้อมูลที่ให้ประโยชน์

ที่มาของสุภาษิต

1. ได้มาจากคำกล่าวธรรมดา ๆ เช่น โต้เพราะกินข้าว เฒ่าเพราะเกิดนาน , ปุณฺยาให้ชาติเต้า ข้าวอย่าให้ชาติโอง ด่วนนักมักสะดุด
2. ได้มาจากคำอุปมาอุปไมย เช่น ชีใหม่หมาหอม , หมาเห่าใบตองแห้ง
3. ได้มาจากนิทาน เช่น
 - กระทายตื่นตูม มาจากนิทานอีสป
 - เถรตรง มาจากนิทานพื้นบ้านภาคกลาง
 - อุ่นเปรี้ยว มาจากนิทานการปรับตัวในวิชาจิตวิทยา
4. ได้จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น ลูกไม้หล่นไม่ไกลต้น , ไก่แก่แม่ปลาช่อน , วัวแก่กินหญ้าอ่อน แมลงเม่าบินเข้ากองไฟ
5. ได้จากประสบการณ์ในชีวิต เช่น ใกล้เกลือกินด่างกันหม้อยังไม่ทันดำ , ดับไฟแต่ต้นลม , ขว้างงูไม่พ้นคอ
6. ได้จากการละเล่นต่าง ๆ เช่น กัดไม่ปล่อย
7. นำภาษิตเก่ามาแปลงใหม่ ลักษณะนี้เป็นลักษณะที่เป็นธรรมชาติของคนที่ชอบเปลี่ยนแปลง บางครั้งต้องการให้เกิดความขำขันในอารมณ์ บางครั้งต้องการล้อเลียนและทดลองไหวพริบกัน จึงมีคำกล่าวที่แปลก ๆ ประหลาด ๆ ให้สนุก ๆ กัน เช่น
 - ตกถังข้าวสาร พุดเสียใหม่ว่า แก้วเข้าบ้าน หมายถึงว่า เจอเนื้อคู่ หรือคู่สมรสที่ร่ำรวย ไม่ต้องมีอะไรติดตัวก็ได้ ไปแต่ตัวพอแล้ว
 - สีสีนยอมพลาด นักปราชญ์ยอมพลั้ง เปลี่ยนใหม่ว่า สีสีนยอมข้าง หมายถึงว่า มั่นคงดี

¹⁰ ผาสุก มุทฺธเมธา, คติชาวบ้านกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2535), หน้า 48.

ความสำคัญของสุภาษิต

สุภาษิตต่าง ๆ เป็นสิ่งเตือนใจ มนุษย์ย่อมมีความเหลวไหล มีความเสื่อมถอยจากความเป็นมนุษย์ แสดงว่าสุภาษิต คำเตือนใจและคำสั่งสอนในรูปแบบต่างๆ ยังมีประโยชน์อยู่ในการใช้อบรมสั่งสอนมนุษย์ให้มีสติ บางคนก็เลสน้อยก็อาจจะเว้นความชั่วลง หรืออาจทำผิดไปบ้าง เพราะไม่สามารถต้านทานความรู้สึกได้ ก็ยังรู้สึกตนยับยั้งซึ่งใจไม่ประพฤติผิดซ้ำๆ เพราะน้อยคนนักที่จะชั่วโดยสันดาน ทำผิดทำบาปแล้วไม่รู้ว่าตนเองกระทำอะไรลงไป

ดังนั้นสุภาษิต จึงเป็นเครื่องจรรโลงคุณงามความดี ให้ดำรงคงอยู่ ให้มนุษย์ประพฤติปฏิบัติตัวเป็นคนดี สุภาษิตอยู่กับคนไทยมาช้านาน สมควรจะรักษาให้อยู่คู่กับคนไทยตลอดไป

ลักษณะของสุภาษิต

1. มีความคล้องจองและสัมผัสกัน
2. คำง่าย สั้น กระชับรัด
3. ความสั้นแต่กระชับกินใจ

ชนิดของสุภาษิต

คำกล่าวที่เป็นคำสอนให้แง่คิด ชี้แนะแนวทางนั้น แบ่งตามลักษณะรูปแบบได้ดังนี้

1. ภาษิตแท้ มักจะกล่าวเป็นประโยค จบในตัวสั้น เปลี่ยนรูป ในแต่ภายจะคล้ายๆ กัน เช่น

รักดีห้ามจู้ รักชั่วห้ามเสา
 ดูวัวให้ดูหาง ดูนางให้ดูแม่
2. คำกล่าวชาวบ้าน เช่น

จุดได้ตำตอ
 น้ำร้อนปลาเป็น น้ำเย็นปลาตาย
3. อุปมาอุปไมย ส่วนมากจะพบในวรรณคดี

ดำเหมือนตอตะโก
 ขาวเหมือนสำลี
4. คำอ้าง ลักษณะของคำอ้างมักแสดงอาการประหม่าเร่งรีบ

ขวานผ่าซาก

การจัดประเภทของสุภาชิต

เมื่อเก็บข้อมูลมาได้แล้ว มักจะนิยมจัดกันดังนี้ คือ

1. จัดตามลำดับพยัญชนะ
2. จัดตามประเภท

ในการปฏิบัติจริงอาจจะใช้อย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้ ดังนั้นควรจะนำทั้ง 2 ประเภทมารวมกัน เช่นแยกประเภทเรื่องแมว แล้วนำมาแยกตามพยัญชนะอีกครั้งหนึ่งก็ได้ หรืออาจจะแบ่งตามเนื้อหา ตามมูลเหตุ ตามหมวดหมู่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อมูลเก็บมาได้

ตัวอย่างการแบ่งหมวด

หมวดที่ 1 ว่าด้วยครอบครัว

พ่อแม่คือพระของลูก
 ลูกไม่ยอมหลนไม่ไกลต้น
 เป็นลูกผู้หญิงต้องมีความอาย
 ช้างสารง่า ช้างเก่าเมียรัก
 ชายเข้าเปลือก หญิงข้าวสาร

หมวดที่ 2 การศึกษาอบรม

เมื่อน้อยให้เรียนวิชา
 อย่าชิงสุกก่อนห่าม
 ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด
 ลิบรู้ไม่เท่าชำนาญ

หมวดที่ 3 ความรักและการครองเรือน

เลือกคู่สม
 คู่แล้วไม่แคล้วกันเลย
 ผัวเป็นช้างเท้าหน้า
 เมียเป็นช้างเท้าหลัง

- หมวดที่ 4 การทำมาหากิน**
 เกิดเป็นคนต้องพึ่งตัวเอง
 ปัญญาเป็นทรัพย์
 อย่าเอามะพร้าวห้าวไปขายสวน
- หมวดที่ 5 ว่าด้วยเศรษฐกิจและการครองชีพ**
 เสียกำเอากอบ
 เสียน้อยเสียยากเสียมากเสียง่าย
 มีสิ่งพึงบรรจบให้ครบบาท
- หมวดที่ 6 ว่าด้วยตน**
 อย่าลืมหิวเหมือนวัวลืมหิน
 อย่าตีตนไปก่อนไข้
 อย่าเอาพิมเสนไปแลกกับเกลือ
- หมวดที่ 7 สังคม สماعม**
 คนรักเท่าผืนหนัง คนชังเท่าผืนเสื่อ
 น้ำชุ่มไว้ใน น้ำใสไว้นอก
 จงเอาใจเขามาใส่ใจเรา
- หมวดที่ 8 ว่าด้วยวาจา**
 พูดดีเป็นศรีแก่ตัว
 พูดชั่วอัปราชัย
 พูดไปสองไพเบี้ย นิ่งเสียตำลึงทอง
- หมวดที่ 9 ว่าด้วยเกียรติยศชื่อเสียง**
 เสียชีพอย่าเสียสัตย์
 ขาดเลือดต้องไว้ลาย ขาดชายต้องไว้ชื่อ

- หมวดที่ 10 ว่าด้วยการปกครอง**
 อ้ายยื่นแก้วให้วานร
 สมภารไม่ดีหลวงชีสปรก
 จับให้มันคั่นให้ตาย
- หมวดที่ 11 ว่าด้วยศีลธรรม-วัฒนธรรม**
 สันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง
 ความตายเป็นของไม่เที่ยง
- หมวดที่ 12 ว่าด้วยบ้านเกิดเมืองนอน**
 จงรักบ้านเกิดเมืองนอน
 อย่าซื้อราชฎีบ้างหลวง
 อย่าสาวไส้ให้กาгин
- หมวดที่ 13 ว่าด้วยกรรม**
 หวานพีชอย่างไรได้ผลอย่างนั้น
 จงทำดี อย่าทำชั่ว
- หมวดที่ 14 ว่าด้วยความไม่ประมาท**
 กันดีกว่าแก้
 อย่าจับงูข้างหาง
 แกงจืดจึงรู้คุณเกลือ
- หมวดที่ 15 สุภาสิตส่วนรวม**
 ตาบอดสอดตาเห็น
 จระเข้ขวางคลอง
 มากหมอมากความ
 ของหายตะพายบาป
 หนามยอกเอาหนามบ่ง
 หวานเป็นลมข่มเป็นยา
 เกลือจิ้มเกลือ

ประเภทของสุภาสิต

สุภาสิตมีอยู่ 2 ประเภท

1. คำสุภาสิตประเภทที่ พูด อ่าน หรือเข้าใจเนื้อความได้ทันที โดยไม่ต้องแปลความหมาย ตีความหมาย เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

2. คำสุภาสิตประเภทที่ พูด อ่าน หรือฟังแล้วยังไม่เข้าใจเนื้อความนั้นทันที ต้องนึกตรึกตรอง ต้องแปลความ ตีความหมายเสียก่อนจึงจะทราบเนื้อหาที่แท้จริงของคำเหล่านั้น เช่น ผีบ้านไม่ตีผีป่าก็พลอย

ตัวอย่างสุภาสิตที่พูด อ่าน หรือเข้าใจเนื้อความได้ทันที

1. กระตี่ได้น้ำ

ความหมาย ตื่นเต้นดีใจจนตัวสั่น

ตัวอย่าง ทันทีที่สามีทราบว่าภรรยา จะต้องไปสัมมนาที่ต่างประเทศ เป็นเวลาหนึ่ง เดือน สามีก็ดีใจดีใจจนออกนอกหน้า เปรียบเสมือนปลากระตี่ได้น้ำประมาณนั้น

2. กลืนไม่เข้าคายไม่ออก

ความหมาย ตกอยู่ในที่นั่งลำบาก จะรับก็ไม่ได้ จะปฏิเสธก็ไม่ได้ ตัวอย่างเช่น

ตัวอย่าง ภรรยาเกิดวิวาทกับเลขาฯหน้าห้อง ต่อหน้าธารกำนัลและพนักงานอื่นๆ แล้วเลขาฯพลั้งปากอ้างว่า เขาก็เป็นเมียคนหนึ่งของสามี สามีจึงอยู่ในสภาพกลืนไม่เข้า คายไม่ออก

3. แกว่งเท้าหาเสี้ยน

ความหมาย รนหาเรื่องเดือดร้อน

ตัวอย่าง สมชายเดินไปตลาดไปพบกับคนที่ทะเลาะกันเคยต่อว่า ว่าเด็กอะไรไม่ทำงานทำการมัวแต่มาทะเลาะกัน สมชายเลยโดนชก

4. เข้าหูซ้ายทะลุหูขวา

ความหมาย บอกหรือสอนแล้วไม่ได้ผล

5. คมในฝัก

ความหมาย ลักษณะของผู้ฉลาด แต่นิ่งเงียบ ไม่แสดงความฉลาดนั้นออกมาโดยไม่จำเป็น มีความรู้ความสามารถ แต่เมื่อยังไม่ถึงเวลาก็ไม่แสดงออกมาให้ปรากฏ

6. งามแต่รูปจวบไม่หอม

ความหมาย มีรูปร่างงาม แต่มีความประพฤติและกิริยามารยาทไม่ดี

7. จับปลาสองมือ

ความหมาย อย่าหวังจะได้ทีเดียวพร้อม ๆ กันสองอย่าง เพราะในที่สุดก็จะพลาด 'ไม่ได้สักอย่าง'

ตัวอย่าง สุชาติคาดัดสินใจไม่ได้ว่าจะเลือกประจำหรือเอกชัยเป็นคู่ครอง จนมารดาต้องเตือนว่า อย่าจับปลาสองมือ ชาวบ้านเขาจะนินทาได้

8. จับปูใส่กระดัง

ความหมาย ชุกชนไม่อยู่ในระเบียบ ตัวอย่างเช่น

ตัวอย่าง การดูแลเด็กให้อยู่ในลู่อู่ในทางที่ดี เป็นเรื่องยากยิ่งกว่า จับปูใส่กระดัง

9. ชาติชายต้องไว้ลาย

ความหมาย ผู้ชายต้องรักษาชื่อเสียงเกียรติยศ

ตัวอย่าง ถึงแม้ว่าเขาจะตกอยู่ในสภาพของสุนัขจวนตรอก แต่เขาก็สู้ไม่ถอย ชาตีสื่อต้องไว้ลาย ชาติชายต้องไว้ชื่อ

คำอธิบาย ¹¹“เสือมีลายเป็นเครื่องแสดงความเป็นสัตว์ที่มีกำลัง มีความสามารถในการต่อสู้กับสัตว์อื่น” คนไทยจึงนิยมเอาเสือมาเปรียบกับผู้ชายที่เก่งกล้าสามารถ สำนวน ชาตีสื่อต้องไว้ลาย มักจะพูดให้ยาวออกไปว่า ชาตีสื่อต้องไว้ลาย ชาติชายต้องไว้ชื่อ หมายความว่า เป็นผู้ชายที่เก่งมีความสามารถแล้ว ต้องทำตนให้สมกับความเก่งนั้น ไม่ให้เสียชื่อได้

¹¹ รัชนี ขอใตติถกุล,สำนวน ภาษิตและคำพังเพย ของไทยที่นำสัตว์มาเปรียบ พิมพ์ครั้งที่ 3,(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2545),หน้า 179.

10. ชักแม่น้ำทั้งห้า

ความหมาย พูดจาวุ่นวายน่าเบื่อ อ่างโนนอ่างนี้ เพื่อให้คล้องตาม

ตัวอย่าง ทันทีที่สามีกลับถึงบ้านเวลา 02.00 นาฬิกา เขาก็เริ่มชักแม่น้ำทั้งห้า ทั้งปึง วัง ยม น่าน และ เจ้าพระยา บางทีเพิ่ม ปาดัก เข้าไปเป็น 6 แม่น้ำก็ยังหาอะไรน่าเชื่อไม่ได้สักอย่าง

11. เกียงคำไม่ตกปาก

ความหมาย พูดคำเกียงคำไม่หยุดปาก , เกียงโดยไม่ฟังเหตุผล

12. แทรกแผ่นดิน

ความหมาย ออกจากนี้ไปให้พ้น ไม่อยากให้เกิดเรื่องหน้าอีกต่อไป ตัวอย่างเช่น

ตัวอย่าง ฟ้าลิ้นลิ้มที่หน้ามหาวิทยาลัย มีคนเห็นหลายคน ฟ้าอายแทบจะแทรกแผ่นดินหนี

13. น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า

ความหมาย พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

14. ปลาใหญ่กินปลาเล็ก

ความหมาย ประเทศหรือคนที่มีอำนาจ หรือ ผู้ใหญ่ที่กดขี่ข่มเหงผู้อ่อนแอหรือผู้น้อย

15. บั่นน้ำเป็นตัว

ความหมาย แต่งเรื่องขึ้นมาโดยไม่มีมูลความจริง

ตัวอย่าง เขามักจะบั่นน้ำเป็นตัวว่า รถมันติด

16. ฟังหูซ้ายทะลุหูขวา

ความหมาย ฟังแล้วไม่รู้เรื่อง ฟังแล้วจำไม่ได้

17. มือไม่พายเอาเท้าราน้ำ

ความหมาย ไม่ช่วยแล้วยังขัดขวางการทำงานของผู้อื่น

18. ไม่พบวัวอย่าฟันเชือก

ความหมาย อย่าทำอะไรไปก่อนที่จะได้สิ่งที่ต้องการ

ตัวอย่าง คุณยังไม่ทราบแน่ชัดว่าคุณจะได้เลื่อนตำแหน่งหรือไม่ ฉะนั้นอย่าเพิ่งไปข่าวประกาศให้คนรู้กัน

คำอธิบาย ไม่พบวัวอย่าฟันเชือก มาจากสุภาษิตพระร่วง ซึ่งสอนว่า ไม่พบวัวอย่าฟันเชือก ไปพบเรือกอย่าตั้งร้าน สอนไม่ให้ด่วนทำอะไรล่วงหน้าไปก่อนโดยที่ยังไม่มีอะไรแน่นอน ฟันหมายถึง ทำสิ่งที่เป็นสิ่งเป็นเส้นให้เข้าเกลียวกันเป็นเชือก เรียกว่าฟันเชือก ถ้ายังไม่พบวัวก็อย่าฟันเชือก สุภาษิตนี้จึงสอนให้อย่าเพิ่งด่วนทำอะไรล่วงหน้าไปก่อนที่จะได้สิ่งที่ต้องการมา รอให้ได้มาก่อนแล้วจึงลงมือทำและมีความหมายคล้ายคลึงกับสำนวน ไม่เห็นน้ำอย่าตัดกระบอก “ไม่เห็นกระบอกอย่าโก่งหน้าไม้”

19. ไม้อ่อนดัดง่าย ไม้แก่ดัดยาก

ความหมาย อบรมสั่งสอนให้เด็กประพฤติดีได้ง่ายกว่า อบรมสั่งสอนผู้ใหญ่

20. รักวัวให้ผูก รักลูกให้ตี

ความหมาย อย่าตามใจลูกรักลูกต้องเขียนตีสั่งสอนเมื่อลูกผิด เพราะการเขียนตีจะช่วยให้ลูกเป็นคนดี

ตัวอย่าง การที่พ่อแม่ตีลูก ก็ตีเฉพาะเท่าที่จำเป็น และตีเพราะอยากจะให้ลูกเป็นคนดี ตามคติที่ว่ารักวัวให้ผูก รักลูกให้ตี

21. ลูกไก่ในกำมือ

ความหมาย ผู้มีอำนาจมาก จะใช้อำนาจบังคับผู้คน

22. ลิงตกต้นไม้

ความหมาย คนเก่งที่ทำงานพลาดพลั้ง

23. เล็กพริกขี้หนู

ความหมาย เก่งมากถึงแม้ว่าตัวจะเล็ก หรือว่าใจกล้าใจเด็ดเกินตัว

24. โลกมากลางหาย

ความหมาย ได้อย่างหนึ่งจะเอาสอง ได้สองจะเอาสาม ไม่รู้จักพอ สุดท้ายไม่ได้เลยสักอย่าง

25. สวยแต่รูปจวบไม่หอม

ความหมาย หญิงที่ไม่มีควมดี ไม่มีวิชา แม้สวยก็ไม่มีประโยชน์แก่ความรุ่งเรืองของครอบครัว

26. สามวันนารีเป็นอื่น

ความหมาย ผู้หญิงใจอ่อนที่เปลี่ยนใจง่าย

ตัวอย่าง สุภาษิต ที่ พูด อ่าน หรือฟังแล้วยังไม่เข้าใจ
เนื้อความนั้นในทันที ต้องนึกตรึกตรอง ต้องแปลความ ต้องตีความ
หมายเสียก่อนจึงจะทราบเนื้อหาที่แท้จริงของคำเหล่านั้น

1. กงก่ากงเกวียน

ความหมาย เวนสนองเวร กรรมสนองกรรม

2. กระจ่ายหมายจันทร์

ความหมาย หวังในสิ่งที่เกินตัว

3. กระจ่ายขาเดียว

ความหมาย อาการยืนยันไม่ยอมรับ...

ตัวอย่าง แม้ภริยาจะจับได้คาน้ำคางว่าสามีเข้าบ้านให้เลขาหน้าห้อง
สามีก็ยังยืนยันกระจ่ายขาเดียวว่า บ้านดังกล่าว เข้าไว้เพื่อใช้ประชุมงานด่วนกันสอง คนเท่านั้นเอง
ทำไมต้องคิดมาก

4. กลมเป็นลูกมะนาว

ความหมาย หลบหลีกไปได้คล่องแคล่วจนจับไม่ติด (มักใช้ในทางไม่ดี)

5. กำขี้ดีกว่ากำตด

ความหมาย ได้บ้างดีกว่าไม่ได้อะไรเลย

6. กำแพงมีหู ประตูมีตา

ความหมาย การที่จะพูดหรือทำอะไรให้ระมัดระวัง แม้จะเป็นความลับเพียงไรก็อาจมีคนล่วงรู้ได้

7. กิ่งทองใบหยก

ความหมาย เหมาะสมกัน ใช้แก่หญิงกับชายที่จะแต่งงานกัน

8. กิ่งกำไ้ทอง

ความหมาย ชอบใจอวดในสิ่งที่ตนมีเพื่อให้ผู้อื่นรู้ เพื่อให้ผู้อื่นสนใจตน

9. กิบบนเรือนซึบบนหลังคา

ความหมาย เนรคุณ เป็นผู้ไม่รู้คุณของผู้อื่น

10. ไก่เห็นตีนงู งูเห็นนมไก่

ความหมาย ต่างฝ่ายต่างรู้ความลับซึ่งกันและกัน

11. ขมื่นกับปูน

ความหมาย ชอบวิวาทกันอยู่เสมอเมื่ออยู่ใกล้กัน , ไม่ถูกกัน

12. ข้าวใหม่ปลามัน

ความหมาย อะไรที่เป็นของใหม่ก็ถือดี หรือนิยมเรียกช่วงที่สามมีภรรยา เพิ่งแต่งงานกันใหม่ ๆ ว่า "ข้าวใหม่ปลามัน"

13. เข็นครกขึ้นภูเขา

ความหมาย ทำงานที่ยากเกินความสามารถของตนเอง

14. ความวัวไม่ทันหายความควายเข้ามาแทรก

ความหมาย ความวุ่นวายเดือดร้อนอีกอย่างหนึ่งเกิดขึ้น มีไม่รู้จบสิ้นหรือผ่านพ้นไป
ความวุ่นวาย เดือดร้อนอีกอย่างหนึ่งเกิดขึ้นมาอีก

15. เดินตามหลังผู้ใหญ่มากเกินไป

ความหมาย ทำตามหรือประพฤติเลียนแบบผู้ใหญ่จะปลอดภัย ไม่ผิดพลาด

ตัวอย่าง คุณพ่อคุณแม่แนะนำให้ทำสิ่งใด คุณก็ควรจะทำตาม เดินตามผู้ใหญ่มาอย่ามิดเกินไป

16. ฆ่าควายอย่าเสียดาบพริก

ความหมาย ทำการใหญ่ ไม่ควรตระหนี่

ตัวอย่าง คุณจะสร้างศูนย์การค้าใหญ่โต ลงทุนเป็นพันล้าน แต่มาคิดประหยัดเรื่อง
 ที่จอดรถ ทำให้จอดรถได้น้อยและไม่สะดวก ฆ่าควายอย่าเสียดาบพริกเลย

คำอธิบาย

สำนวนฆ่าควายอย่าเสียดาบพริก กล่าวถึงการฆ่าควายเพื่อเอามาทำเป็นอาหาร ในการทำ
 อาหารต้องใช้พริกเป็นจำนวนมาก เพราะเนื้อควายทั้งตัว ถ้ามีแต่เสียดาบพริก เสียดาบเครื่องแกง
 อาหารนั้นก็จะไม่อร่อย เมื่อนำมาใช้เป็นสำนวน จึงหมายความว่า ทำงานใหญ่โตแต่กลัวหมด
 เปลือง คิดประหยัด จึงทำให้งานเสีย มักใช้ทักท้วงหรือเตือนผู้ที่ตระหนี่ คิดทำงานใหญ่แต่ไม่กล้า
 ลงทุน

17. งมเข็มในมหาสมุทร

ความหมาย ค้นสิ่งที่ยากจะค้นหาได้ ทำกิจที่สำเร็จได้ยากยิ่ง

18. จับเสือมือเปล่า

ความหมาย แสวงหาผลประโยชน์โดยตัวเองไม่ต้องลงทุน

19. ชักใบให้เรือเสีย

ความหมาย พุดหรือทำขวง ๆ ให้การสนทนา หรือ การทำงานออกนอกเรื่อง ช้างตายทั้ง
 ตัวเอาใบบัวมาปิด ความชั่ว หรือความผิดร้ายแรงที่คนทั่วไปรู้จักกันทั่วแล้วจะปิดบังงักปิดไม่
 มิด

20. ชิงสุกก่อนห่าม

ความหมาย ด่วนทำสิ่งที่ยังไม่สมควรแก่วัยหรือไม่ถึงเวลา

21. ชื้อควายหน้านา ชื้อผ้าหน้าตรุษ

ความหมาย ชื่อของไม่คำนึงถึงกาลเวลา ของที่ถูกก็ต้อง ชื่อแพง , ทำอะไรไม่เหมาะกับกาลเวลา

22. ดูข้างให้ดูหาง ดูนางให้ดูแม่

ความหมาย ให้รู้จักพิจารณาลักษณะของบุคคลหรือผู้หญิงที่จะเลือกเป็นคู่ครอง ตัวอย่างถ้าคุณอยากรู้ว่า สาวคนนั้นนิสัยใจคออย่างไร ไม่ต้องถามคนอื่น ให้เหนื่อย ให้ดูที่แม่ของเธอก็จะรู้เอง ดูข้างให้ดูหาง ดูนางให้ดูแม่

คำอธิบาย ดูข้างให้ดูหาง ดูนางให้ดูแม่ กล่าวถึงการดูลักษณะข้างกับการดูลักษณะของผู้หญิง ลักษณะของข้างดีหรือข้างเผือก ขนที่ปลายหางเป็นสีขาวส่วนลักษณะของผู้หญิงจะดีหรือไม่ดีให้ดูที่แม่ของฝ่ายหญิง แม่ขอผู้หญิง แม่เป็นอย่างไรลูกก็ย่อมเป็นอย่างนั้น

23. ได้ทีชีแพะไล

ความหมาย ซ้ำเติมเมื่อผู้อื่นเพลี่ยงพล้ำลง

24. ตักน้ำรดหัวตอ

ความหมาย แนะนำพร้าสอนเท่าไรก็ได้ผล

25. ตัดหางปล่อยวัด

ความหมาย ตัดขาดไม่เกี่ยวข้อง ไม่เอาเป็นธุระอีกต่อไป

26. ตำข้าวสารกรอกหม้อ

ความหมาย หาเพียงแต่พอกินไปมือหนึ่ง ๆ , ทำให้พอเสร็จไปชั่วคราวหนึ่ง ๆ ตีวัวกระทบคราดใครคนหนึ่งแต่ทำอะไรเขาไม่ได้ไปปล้ำปลั่งความ

27. ปากปราศรัยใจเชือดคอ

ความหมาย พูดดีแต่ใจคิดร้าย

28. ปิดทองหลังพระ

ความหมาย ทำความดีแต่ไม่ได้รับการยกย่อง เพราะไม่มีใครเห็นคุณค่า

29. ผักชีโรยหน้า

ความหมาย การทำความดีเพียงผิวเผิน

30. ผ้าขี้ริ้วห่อทอง

ความหมาย คนมั่งมีแต่งตัวซอมซ่อ

31. ฝนตกขี้หมูไหล

ความหมาย พลอยเหลวไหลไปด้วยกัน มักใช้เข้าคู่กับ คนจัญไรมาพบกัน

32. ฝนทิ้งให้เป็นเข็ม

ความหมาย เพียรพยายาม สุดความสามารถจนกว่าจะสำเร็จผล

33. พุดไปสองไพเบี้ย นิ่งเสียตำลึงทอง

ความหมาย พุดไปไม่มีประโยชน์ นิ่งเสียดีกว่าแพะรับบาปคนที่รับเคราะห์กรรมแทนผู้อื่นที่
ทำกรรมนั้น

34. ยุให้รำตำให้รั่ว

ความหมาย ยุให้แตกกัน ยุให้ผิดใจกัน

35. รำไม่ดีโทษปี่โทษกลอง

ความหมาย ทำไม่ดีหรือทำผิดแล้วไม่รับผิดชอบ กลับโทษผู้อื่นรู้หลบเป็นปีกู้หลีกเป็น
หาง รู้จักเอาตัวรอดหรือปรับตัวให้เข้ากับเหตุการณ์ได้รวดเร็ว

36. เรือล่มในหนองทองจะไปไหน

ความหมาย คนในเครือข่ายแต่งงานกัน ทำให้ทรัพย์สินสมบัติ ไม่ตกไปอยู่กับผู้อื่น

37. ละเลงขนมเบื้องด้วยปาก

ความหมาย ดีแต่พูด ทำจริง ๆ ไม่ได้

38. ลิ่นกระทบพื้น

ความหมาย ญาติพี่น้อง หรือผิวเมียทะเลาะกัน

39. วัวลีมตีน

ความหมาย คนที่ได้ดีแล้วลืมตัวว่าหยาบคาย ล้อมคอก ของหายแล้วจึงคิดป้องกันเรื่องแล้วจึงแก้ไข

40. สอนหนังสือสังฆราช

ความหมาย สอนผู้มีความรู้ความสามารถอยู่แล้ว

41. สีซอให้ควายฟัง

ความหมาย สอนคนโง่ไม่รู้เรื่อง แนะนำคนโง่ไม่มีประโยชน์

42. เส้นผมบังภูเขา

ความหมาย เรื่องเล็กบังเรื่องใหญ่ , เรื่องง่ายคิดไม่ออกเห็นว่าเป็นเรื่องยาก

43. เสน่ห์ปลายจวัก

ความหมาย เสน่ห์ที่เกิดจากฝีมือปรุงอาหารให้อาหารรส

44. หมากัดต่อยากัดตอบ

ความหมาย ถ้าคนพาลมาหรือทำร้าย ก็ไม่ควรโต้ตอบกลับ

ตัวอย่าง คุณไม่ต้องไปสนใจ ปล่อยให้เขาอะอะวาวายด่าว่าไปตามอารมณ์ พอเหนื่อยเขาก็จะหยุดไปเอง ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะไปต่อคำด้วย หมากัดต่อยากัดตอบ คำอธิบาย คำสอนใจ หมากัดต่อยากัดตอบ เปรียบหมากับคนพาล คนไม่ดี ถ้าประเภทนี้มาหาเรื่องกับเรา เราไม่ควรจะไปเอาเรื่องด้วย คำสอนใจนี้สอนให้เราไม่เอาเรื่องกับคนพาล

45. หนีเสือปะจระเข้

ความหมาย หนีภัยอันตรายอย่างหนึ่ง แล้วต้องพบกับอันตรายอีกอย่างหนึ่ง มักใช้เข้าคู่กับคำว่าต้นไม้ปะรังแตน

46. อยู่บ้านท่านนั่งดูตาย บั้นบัวบั้นบัวบั้นควายให้ลูกท่านเล่น

ความหมาย ภาชิต อยู่บ้านท่านนั่งดูตาย บั้นบัวบั้นบัวบั้นควายให้ลูกท่านเล่น เป็นคำพูดสอนใจไม่ให้เกียจคร้าน เมื่อไปอาศัยอยู่บ้านคนอื่น อย่าดูตาย หมายถึงอย่าอยู่เฉย ๆ โดยไม่ทำอะไร บั้นบัวบั้นบัวบั้นควายให้ลูกท่านเล่น เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งของงานที่จะช่วยทำได้ เพื่อแบ่งเบาภาระหรือเป็นประโยชน์ต่อเจ้าของบ้าน

สุภาษิตจำแนกได้หลายลักษณะแล้วแต่เหตุผลและการจัด

1. เกี่ยวกับข้อห้าม และธรรมเนียมต่าง ๆ
2. เกี่ยวกับประวัติพงศาวดาร
3. เกี่ยวกับรูปร่างและลักษณะ
4. เกี่ยวกับการรักษาตัว
5. เกี่ยวกับดินฟ้าอากาศ
6. เกี่ยวกับการทำนายทายทัก

การวางรูปแบบของสุภาษิต

1. การสัมผัสสระ
 - รักยาวให้บั้น รักสั้นให้ต่อ
 - คบคนให้ดูหน้า ซื่อผ้าให้ดูเนื้อ
2. ประเภทสัมผัสพยัญชนะ
 - ยิ่งจนก็ยิ่งจน ยิ่งสั้นก็ยิ่งลึก
 - รักสนุก ทุกข์ถนัด
3. ข้อความขนานกัน หรือตรงกันข้าม
 - เขียนด้วยมือลบด้วยตีน
 - รักวัวให้ผูกรักลูกให้ตี
4. ประเภทเล่นสัมผัสจังหวะ คล้ายร้อยกรอง
 - น้ำร้อนปลาเป็นน้ำเย็นปลาตาย
 - น้ำมาปลากินมด น้ำลคมดกินปลา
5. ประเภทบุคคลาธิษฐาน
 - แพ้เป็นพระ ชนะเป็นมาร
 - บ้านเมืองไม่มีชื่อไม่มีแปร
 - ปากคนยาวกว่าปากกา

ประโยชน์จากสุภาษิต

ภาษิตคือ คำพูดที่กล่าวแล้วดีงาม ฉะนั้นบางครั้งจึงใช้ว่า สุภาษิต ภาษิตให้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต

1. ภาษิตช่วยอบรมสั่งสอนลูกหลาน หรือเยาวชนให้เป็นคนดี จากคำพูด คำกล่าวที่พูดต่อกันมา เช่น ตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้
2. ภาษิตช่วยให้สติแก่ชีวิต เช่นกบเลื้อกนาย
3. ภาษิตให้ความรู้ด้านภาษา เพราะภาษาที่ใช้เป็นภาษิต เป็นคำที่กล่าวอย่างไพเราะ สละสลวย ความกระชับ แต่กินใจอย่างกว้างขวาง เช่น อันอ้อยตาลหวานลิ้นแล้วสิ้นซาก แต่ลมปากหวานหูมีรู้หาย

ตัวอย่างสุภาษิตแต่ละภาค

ภาษิตทางภาคเหนือ

กำกืดบตี	ขายสะลีนอนสาด
กำกืดสลาด	ขายสาดนอนสะลีน

ความหมาย

ความคิดไม่ดี	ขายสำลีนอนเสื่อ
ความคิดฉลาด	ขายสาดนอนสำลีน

ภาษิตทางภาคใต้

ยิงหยุดยิงไกล	ยิงไปยิงแค
---------------	------------

ความหมาย

ในการเดินทางถ้าเดินๆ หยุดๆ หนทางก็ยิ่งไกล แต่ถ้ารีบเดินเท่าไร ก็จะใกล้ เท่านั้น (แค คือ ใกล้)

ภาษิตทางภาคกลาง

รักดีห้ามจั่ว	รักชั่วห้ามเสา
ดูวัวให้ดูหาง	ดูนางให้ดูแม่

สุภาษิตสอนหญิงสุนทรภู่

...เป็นสาวเป็นแฉ้แร้ววยสวยสะอาด	ก็หมายมาดเหมือนมณีอันมีค่า
แม้นแต่กร้าวรานร่อยถอยราคา	จะพลอยพาหอมหายจากกายนาง...
...ประการหนึ่งซึ่งจะเดินดำเนินนาด	ค่อยเอื้องยาตรยกย่องไปกลางสนาม
อย่าไกวแขนสุดแขนเขาห้ามปราม	เสี้ยมงามสงวนไว้แต่ในที่
อย่าเดินกรายย้ายยกยกผ้าห่ม	อย่าเสยผมกลางทางหว่างวิถี
อย่าพูดเพ้อเจ้อไปไม่สู้ดี	เห่าเรือนมีกลับมาจึงหารือ...
...จงรักนวลสงวนนามห้ามใจไว้	อย่าหลงไหลจำคำที่รำสอน
คิดถึงหน้าบิดาและมารดร	อย่ารีบร้อนเร็ววันมักไม่ดี
เมื่อสูงอกมหอมหวนจึงควรหล่น	อยู่กับต้นอย่าให้พราวไปจากที่
อย่าชิงสุกก่อนห้ามไม่งามดี	เมื่อบุญมีคงจะมาอย่าปรารมภ์...
...มีสิ่งพึงประจบให้ครบบาท	อย่าให้ขาดสิ่งของต้องประสงค์
จึงมักน้อยกินน้อยค่อยบรรจง	อย่าจ่ายลงให้มากจะยากนาน
ไม่ควรซื้อก็อย่าไปพิไรซื้อ	ให้เป็นมือเป็นคราวทั้งคาวหวาน
เมื่อพ่อแม่แก่เฒ่าซรากาล	จงเลี้ยงท่านอย่าให้อดระทดใจ
ด้วยชนกชนนีนั้นมีคุณ	ได้การุณเลี้ยงรักษามาจนใหญ่
อุมุทรป้อนข้าวมาเท่าไร	หมายจะได้ฟังพาธิดาดวง...

สุภาษิต สุนทรภู

∞ จะผูกด้วยมนต์เสกเลขลงยันต์
 ไม่เหมือน พันผูกไว้ด้วยไมตรี
 อันรักกันอยู่ไกลถึงขอบฟ้า
 เหมือนชายคาเข้ามาเบียดดูเสียดสี
 อันชังกันนั้นอยู่ใกล้สักของคู
 ก็เหมือนมีแนวป่าเข้ามาบัง

∞ อย่ารักทองคำใหญ่หนากว่าสุวรรณ
 เห็นกำนั้นดีกว่าคบไม่ชอบกล

∞ อย่าโทษญาติกกายสหายรัก
 โทษบุญกรรมนำชักให้ชั่วดี

∞ หอมประทีนกลิ่นกล่าวคือศีลทาน
 ย่อมแผ่ชานหอมหวานไปทวนลม

∞ จันทรจะงามแจ่มฟ้าเพราะราตรี
 บุตรที่ดั่งงามหน้าบิดาตน

∞ ประพฤติดีมีศรีกับตัวเอง
 คนทั้งปวงจะยำเียงเกรงกลัว

∞ ต่อหน้าปราศรัยทำที่รัก
 พอลับพักตร์รักษาถึงทุกสิ่งสรรพ

สุภาษิตพระร่วง

- เอาแต่ชอบเสียผิด คือทำแต่ความดี ละทิ้งความชั่ว
- เข้าเถื่อนอย่าลืมหว่า คือ เข้าป่าอย่าลืมหมีดีใช้เป็นอาวุธป้องกันอันตราย
- ที่รักอย่าดูถูก คือ อย่าเห็นว่าผู้ที่เป็นที่รักไม่สำคัญควรถนอมน้ำใจกัน
- อย่าโดยคำคนพลอด คือ อย่าเห็นดั่งงามตามคนช่างพูดเอาใจ
- อย่าเช้ญเรือทอดกลางถนน คือ อย่าทำอะไรผิดเทศะ
- ที่ขวากหนามอย่าเสียเกือก คือ ไปที่ลำบากให้ระวังรักษาของใช้
- รักตนกว่ารักทรัพย์ คือ รักเกียรติยศ
- สุวานชอบอย่าขบตอบ คือ คนไม่ดีมาทำร้ายอย่าลดตัวไปตอบโต้

สุภาษิตเกี่ยวกับ ชีวิต คน ค่าของคน

ถ้าท่านทำตัวแข่งกับสังคม ความพินาศล่มจมจะตามมา

ถ้าท่านทำงานเห็นแก่หน้า	ท่านจะพบปัญหาเรื่อยไป
ถ้าท่านทำตัวเห็นแก่ได้	อย่าหวังน้ำใจจากเพื่อนฝูง
ถ้าท่านกลัวจนเกินไป	ท่านทำอะไรไม่ได้ความ
ถ้าท่านกลัวเกินงาม	ท่านจะพบแต่ความเดือดร้อน
ถ้าท่านขาดความพอดี	ท่านจะไม่มีความสุข
ถ้าท่านเห็นแก่ความสนุก	ท่านจะทุกข์อย่างมหาศาล
ถ้าท่านขาดความยั้งคิด	ทั้งชีวิตจะสิ้นความหมาย
ถ้าท่านทำใจให้สงบ	ท่านจะพบชีวิตที่เยือกเย็น